

KIADJA:  
DEBRECENI EGYETEM  
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARA

FELELŐS KIADÓ:  
SZIKORA VERONIKA, DÉKÁN  
DEBRECENI EGYETEM, ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

SZERKESZTŐK:  
SZIKORA VERONIKA ÉS TÖRÖK ÉVA

A SZÖVEGEK KORREKTÚRÁJÁT  
TÖRÖK ÉVA VÉGEZTE.

A TANULMÁNYOKAT LEKTORÁLTA:  
PROF. DR. HORVÁTH M. TAMÁS DSc

TANSZÉKVEZETŐ EGYETEMI TANÁR  
DEBRECENI EGYETEM, ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR  
PÉNZÜGYI JOG ÉS KÖZMENEDZSMENT TANSZÉK

© 2017, A SZERZŐK

ISBN 978-963-318-679-4

KÉSZÜLT A FÖNIX MÉDIA NYOMDAÜZEMÉBEN.

DEBRECEN, 2017

ÜNNEPI TANULMÁNYOK  
CSÉCSY GYÖRGY  
65. SZÜLETÉSNAJPA  
TISZTELETÉRE

II. KÖTET

SZERKESZTETTÉK:  
SZIKORA VERONIKA ÉS TÖRÖK ÉVA

## TARTALOMJEGYZÉK

|                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----|
| SZIKORA VERONIKA                                                            |     |
| ELŐSZÓ (HELYETT).....                                                       | 7   |
| LUKÁCSI PÉTER                                                               |     |
| AZ ÁRU ÉRTÉKÉNEK LÉNYEGÉT HORDOZÓ FORMA .....                               | 9   |
| MATÚZ GYÖRGY                                                                |     |
| TÁRSASHÁZI TÁRSASÁGOK – AVAGY AZ AGORA-DEMOKRÁCIA LEGKISEBB SEJTJEI.....    | 31  |
| MÉLYPATAKI GÁBOR                                                            |     |
| A KÖZÉRDEKŰ NYUGDÍJAS SZÖVETKEZETEKRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK .....             | 57  |
| MILASSIN LÁSZLÓ                                                             |     |
| RELATIONSHIP BETWEEN HUNGARY AND UNCITRAL.....                              | 67  |
| MISKOLCZI BODNÁR PÉTER                                                      |     |
| AZ ÖSSZETÉVESZTHETŐSÉG ÉS A MEGKÜLÖNBÖZTETHETŐSÉG SZEREPE                   |     |
| A VERSENYJOGI JELLEGBITORLÁS ÉS A VÉDJEGYJOG KÖRÉBEN .....                  | 77  |
| MOLNÁR JUDIT                                                                |     |
| A FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁSSAL ÖSSZEFÜGGŐ PEREK                          |     |
| AZ ÚJ POLGÁRI PERRENDTARTÁSBAN – VÁLTOZATLAN SZABÁLYOZÁSI ELEMELK .....     | 93  |
| NOCHTA TIBOR                                                                |     |
| A SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGÉRŐL TÉZISSZERŰEN .....                           | 107 |
| PAPP TEKLA                                                                  |     |
| KÖZJOGI SZEMÉLY – JOGI SZEMÉLY KATEGÓRIA?.....                              | 121 |
| PETKÓ MIHÁLY                                                                |     |
| A SZERZŐI JOGI SZANKCIÓK HATÉKONYSÁGÁRÓL                                    |     |
| ÉS A FÁJLCSERELÉS SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSÉRŐL .....                          | 131 |
| POGÁCSÁS ANETT                                                              |     |
| MIRE JÓ A SZERZŐI JOG ÉS MIRE NEM? GONDOLATOK SZERZŐI JOGI „HATÁRESETEKRŐL” |     |
| ÉS TANULSÁGAIKRÓL .....                                                     | 145 |
| PRIBULA LÁSZLÓ                                                              |     |
| A VÁLASZADÁS JOGA – A SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁS SZÜKSÉGTÉLEN KITERJESZTÉSE?..... | 153 |
| PRUGBERGER TAMÁS – NÁDAS GYÖRGY                                             |     |
| A SZERZŐDÉSSZEGÉSBŐL EREDŐ KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉG JOGALAPJÁT MEGHATÁROZÓ    |     |
| ÉS MÉRTÉKÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK .....                                      | 167 |
| PUSZTAHELYI RÉKA                                                            |     |
| BELÉNYUGVÁS A VÉDJEGYJOGBAN.....                                            | 185 |
| RÁCZ ZOLTÁN                                                                 |     |
| A KOLLEKTÍV MUNKAJOG VÉDELME                                                |     |
| A MUNKAÜGYI/MUNKAVÉDELMI ELLENŐRZÉS ÚTJÁN .....                             | 199 |
| SÁNDOR ISTVÁN                                                               |     |
| GONDOLATOK A PROTECTOR JOGÁLLÁSÁRÓL.....                                    | 207 |
| SISKA KATALIN                                                               |     |
| TÖRÖKORSZÁG FEDEZETE. GONDOLATOK ATATÜRK POLITIKAI ÉRTÉKEIRŐL .....         | 217 |
| STIPTA ISTVÁN                                                               |     |
| MADARASSY PÁL, AZ ELSŐ KÖZIGAZGATÁSI FŐBÍRÓ .....                           | 225 |

SZABADFALVI JÓZSEF

REFLEXIÓK RUDOLF VON JHERING MUNKÁSSÁGÁRA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI  
HAZAI JOGBÖLCSELETI GONDOLKODÁSBAN .....

237

P. SZABÓ BÉLA

„AUCTOR ET RESPONDENS” – A SZERZŐSÉG KÉRDÉSE MAGYARORSZÁGI JOGHALLGATÓK  
KORAÚJKORI DISPUTATIÓI ÉS DISSERTATIÓI FÉNYÉBEN .....

247

SZALAI PÉTER

AZ IDEGEN NYELVI MEGFELELŐSÉG TÉTELE A VÉDJEGYJOGBAN .....

279

SZALMA JÓZSEF

SÉRELEMDÍJ A MAGYAR JOGBAN – AZ ÚJ MAGYAR PTK. SZEMÉLYISÉGI JOGSÉRELEM

MEGSÉRTÉSÉRE VONATKOZÓ SZUBJEKTÍV FELRÓHATÁSTÓL FÜGGETLEN

ÉS A SZUBJEKTÍV FELRÓHATÓSÁGTÓL FÜGGŐ SZANKCIÓRÓL

–AZAZ A SÉRELEMDÍJRA VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEIRŐL.....

291

SZIKORA VERONIKA

A MAGÁNJOGI KODIFIKÁCIÓ MAGYARORSZÁGON A XIX. SZÁZADTÓL NAPJAINKIG  
(TÁRSASÁGI JOGI SZEMSZÖGBŐL).....

315

SZTRANYICZKI SZILÁRD

A ROMÁNIAI ÚJ INGYENES INGATLAN-NYILVÁNTARTÁSRÓL .....

343

SZUCHY RÓBERT

AZ ENERGIAJOG FOGALMA, FORRÁSAI ÉS DOGMATIKAI ELHELYEZÉSE .....

351

TATTAY LEVENTE

A SZELLEMI ALKOTÁSOK BITORLÁSA ÉS A SZELLEMI TULAJDON JOGOK

VÁMTHATÓSÁGI ÉRVÉNYESÍTÉSE AZ EURÓPAI UNIÓBAN.....

363

TÓTH HILDA

A MUNKAJOG ÚJ KIHÍVÁSAI: A „GIG” GAZDASÁG MUNKAVÁLLALÓI CSOPORTJAI .....

381

TÖRŐ EMESE

A KEZESI FELELŐSSÉG EGYES SPECIFIKUMAI

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI ELJÁRÁSOKBAN .....

389

TÖRÖK ÉVA

A CULPA IN CONTRAHENDO FOGALMÁNAK DILEMMÁI.....

395

VARGA NELLI

A KÖZVETÍTÉS SZABÁLYOZÁSA A PTK. CSALÁDJOGI KÖNYVÉBEN .....

401

VERESS EMÖD

A RÉSZVÉNYEK ÉS A RÉSZVÉNYTÁRSASÁGOK MEGJELLENÉSE: ELMÉLETEK ÉS VITÁK .....

411

ZÁKÁNY JUDIT

BETEKINTÉS A MAGYAR POLGÁRI JOG FELELŐSSÉGI ELMÉLETEINEK

FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉBE.....

429

ZOVÁNYI NIKOLETT

AZ EGÉSZSÉGÜGYI KÖZSZOLGÁLTATÁSOK POLGÁRI JOGI ASPEKTUSAI.....

443

Végül e sorban utalni kell a korabeli jogirodalomban ismeretlennek számító Csiky János 1935-ben közzétett *Szabadjog és szociológia* című jogbölcseleti tárgyú tanulmányára, melyben Jhering tudománytörténeti jelentőségét – másokhoz hasonlóan – abban látja, hogy a jogi módszertan kérdését a jogtudományi vizsgálódások középpontjába állította. Módszerének „vezető gondolata”, hogy a fogalmi jogászok tiszta normatív szemlélete mellé beemelte és a jog lényegének megkerülhetetlen elemeként vizsgálta, a „valóság-síkban való konkretizálódás” tényét. Mindezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a törvényből csak azokat a következtetéseket lehet levonni, amelyek a normaszöveg céljának nem mondanak ellent. Tekintettel arra, hogy minden jogeset a valóságban kerül elbírálásra, ezért „szociológiai kutatásokkal” kell a konfliktusokban kitapintható „érdek-feszültséget” megállapítani. Így a bírói döntés nem egyéb, mint „a céljára való tekintettel az érdek-elhelyeződésben bizonyos eltolódások, áthelyezések előidézése, amely új érdek-elhelyeződés alkalmas az absztrakt törvényben kifejezett cél megvalósítására.”<sup>37</sup> Jhering teoretikus tételeinek jelentőségét Csiky szerint a kortárs jogelméleti gondolkodás és a gyakorlati jogászok nem ismerték fel, s valójában évtizedekkel később a szabadjogi iskola képviselői nézetein keresztül kerültek előtérbe módszertani elvei.

P. SZABÓ BÉLA

*egyetemi tanár*

*Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar*

*Jogtörténeti Tanszék*

„AUCTOR ET RESPONDENS”

– A SZERZŐSÉG KÉRDÉSE MAGYARORSZÁGI JOGHALLGATÓK  
KORAÚJKORI DISPUTATIÓI ÉS DISSERTATIÓI FÉNYÉBEN

*Jubileumok, emlékek. Vannak meglepő jubileumok és kitörölhetetlen emlékek. Aprók és nagyobb súlyúak. Csécsy György legelső miskolci gyakorlati csoportjába tartoztam. Emlékszem egy kis mókusz futására, mikor egy tavaszi napon az egyetem parkjában tartotta a gyakorlatot, az első polgári jogi vizsgámra, aminek sikeréhez az ő nyugodtsága járult hozzá. Emlékszem a gólokra, amiket a tanári csapat tagjaként lőtt, amikor már én is odatartoztam. Nem felejtethők a közös utak Sznyinára, Kijevbe, melyekre Debrecenből indultunk és mindaz a bölcs segítség sem, amit az élet nehéz pillanataiban a maga csendes, szerény módján nyújtott egy-egy beszélgetés során, cigarettafüstbe burkolózva. A segítőkészség, a jóindulat és a bölcs nyugalom megtestesítője. Barát, aki bajban mutatkozik meg leginkább.*

*Midőn a megtisztelő felkérés elért, hogy 65. születésnapjához én is hozzájárulhatok egy írással, természetes volt, hogy törekedtem olyan témát választani, ami a szívéhez közel állhat. Bár az alkotó szellem jogait, ezen jogok védelmét – már csak a vizsgált történelmi korszak miatt is – csak részben érinthetik az alábbiakban leírtak, a törekvés és a kapcsolat talán mégis kiviláglik majd.*

A korai újkori (16-18. század) európai *ius commune* magyarországi és erdélyi behatási lehetőségeinek kutatása során,<sup>1</sup> az ebben a korszakban külföldi egyetemeken jogot hallgató hazánkfiak nyomainak követése során feltárára és összegyűjtésre kerültek azok a nyomtatásban megjelent egyetemi vitatkozások is, melyek szövege alapján *peregrinus*aink – tanulmányaik különböző szakaszában – kisebb-nagyobb nyilvánosság előtt számot adhattak megszerzett tudásukról, a korabeli jogtudomány forrásaiban való elmélyülésükről és vitakészségükről. Jelenleg több mint 120 olyan jogi *disputatiót-dissertationt* ismerünk, melynek címlapján magyarországi vagy erdélyi származású hallgató neve tűnik fel az 1590-től 1800-ig terjedő időszakban. Ehhez hozzájön még csaknem 70 vitairat, amely a korabeli *politica*-oktatáshoz kapcsolódik, s amelyek alapján a később jogot, vagy egyéb tudományokat hallgató vándordíkjaink vitakoztak a német vagy németalföldi akadémiákon.

A vitairatokat – annak ellenére, hogy nem lehetünk bizonyosak benne, hogy a vita alapjául szolgáló szövegek mai értelemben vett szerzői a hazánkból induló *peregrinusok* voltak – mindenképpen hazai jogi tudományosság első szengéinek tekinthetjük, amelyek bizonyítják a hazai jogélet kapcsolódását az európai jogtudomány korabeli fő sodrához.

Az alábbiakban, miután szó lesz az egyetemi vitatkozások korabeli oktatásban általában betöltött szerepéről, a *disputatiók*kal kapcsolatos kutatások történetének rövid vázlatát követően azt kívánjuk bemutatni, hogy hogyan is viszonyulnak ma a kutatók a vitairatok szerzőségének kérdéséhez, s melyek azok a módszertani szempontok, amelyek segíthetnek eldönteni, hogy a szóba jöhető szereplők közül, ki is lehetett az adott szöveg „szellemi atyja.” Ezen fejtegetések során egy általános kép felvázolására törekszünk, de az érdeklődés fókuszában végig a korabeli jogi *disputatiók* lesznek.<sup>2</sup> Végül konkrét példákön keresztül ízelítőt kívánunk adni azon módszerek és megfontolások alkalmazásából,

1 A törekvések összefoglalására vö. P. Szabó Béla: Egy be nem végzett feladat: külföldi egyetemjárás és hazai jogi kultúra a korai újkorban, *Iustum Aequum Salutare*, 2106/1. 111-120.

2 A korai újkori jogi *disputatiók*ra és *dissertation*okra vonatkozó széles irodalomból már itt kiemelendők az alábbi fontos munkák: Ranieri, Filippo: *Vom Stand zum Beruf. Die Professionalisierung des Juristenstandes als Forschungsaufgabe der europäischen Rechtsgeschichte der Neuzeit*, *Ius Commune* (1985) 83-105.; Ranieri, Filippo: Juristische Universitätsdisputationen im 17. und 18. Jahrhundert. Zur Analyse der deutschen Autoren und Händlermarktes. In: Heyen Erk Volkmar (hrsg.): *Historische Soziologie der Rechtswissenschaft* (*Ius commune Sonderhefte* 26), Frankfurt am Main, Klostermann (1986) 157-172.; Ranieri, Filippo: *Der Universitätsbesuch der deutschen Rechtsstudenten am Übergang zwischen 16. und 17. Jahrhundert. Ein rechts- und sozialhistorischer Beitrag zur Mobilität der Juristen im Alten Reich*, *Ius Commune* (1987) 183-195.; Karl Mommsen: *Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558-1818*. Aus dem Nachlaß herausgegeben von Werner Kundert, (*Ius commune Sonderhefte* 9), Frankfurt am Main, Klostermann (1978), Kundert, Werner: *Katalog der Helmstedter juristischen Disputationen, Programme und Reden 1574-1810*, (Repertorien zur Erforschung der frühen Neuzeit 8), Wiesbaden, O. Harrasowitz (1984); Kundert, Werner: Zur Forschungsarbeit an alten juristischen Dissertationen. Basler Disputationen des usus modernus über die lesio enormis. In: *Aspekte europäischer Rechtsgeschichte. Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag* (*Ius Commune Sonderhefte* 17), Frankfurt am Main, Klostermann (1982) 147-170.; Ashmann, M.J.A.M.: *Collegium und Kolleg. Der juristische Unterricht an der Universität Leiden 1575-1630 unter besonderer Berücksichtigung der Disputationen*, Frankfurt am Main, Klostermann (2000); Haben, Doris: *Ende des Dornroschenschlafs. Moderne Erschließung juristischer Dissertationen des 16. bis 18. Jahrhunderts aus dem Gebiet des Alten Reichs*, B.I.T. online. Zeitschrift für Bibliothek, Information und Technologie mit aktueller Internet-Präsenz (2002) 35-40.; Amedick, Sigrid: Juristische Dissertationen des 16. bis 18. Jahrhunderts. Erschließung und Digitalisierung von Schlüsselseiten. In: Thaller, Manfred (hrsg.): *Digitale Bausteine für die geisteswissenschaftliche Forschung*. Fundus – Forum für Geschichte und ihre Quellen – Beiheft 5, Göttingen, Duehrkohp & Radicke (2003) 89-101.

amelyek közelebb vihetnek bennünket azon kérdés megválaszolásához, hogy mennyiben tekinthetők az egyes vitairatok a hazánkból elinduló joghallgatók „szellemi termékének.”

## 1. A KORÁJÚJKORI DISPUTATIÓK-DISSERTATIÓK JELENSÉGE

A kora újkori (16-18. századi) kontinentális európai egyetemek valamennyi karán, így a jogi karokon is az oktatásnak két alapvető formája volt: az előadás (*lectio*) és a tanvitatkozás (*disputatio*). A nyilvános előadásokkal (*lectiones publicae*) szemben, melyek helyük, idejük, nyelvük és tartalmuk tekintetében valamennyi egyetemen és karon általában szigorúan szabályokkal voltak körülvéve,<sup>3</sup> az ún. magánelőadások (*lectiones privatae*) mind tartalmukban, mind formájukban jóval szabadabb kommunikációt tettek lehetővé a tanárok és tanítványaik között.<sup>4</sup>

A kor legfontosabb egyetemein szokásos, az ún. „teljes egyetem” szervezeti kereteit adó négy kar (filozófiai, teológiai, orvosi és jogi) mindegyikén fontos szerepet kapó tanvitatkozások is szabályozott keretek között kellett folyjanak. A kari státutumok meghatározták a vitatkozások menetét, a foglalkozásokra kijelölt napokat és a kezdőidőpontokat, meghatározták az alkalomhoz illő ruházatot, a résztvevők rangsorrendjét, a professzorok által kötelezően tartandó vitatkozások számát és a mulasztásokért kiszabható büntetéseket.<sup>5</sup>

Mind az előadás, mind a *disputatio* – mint az egyetemi kommunikáció két alapvető formája – természetesen jelentősnek tekinthető változásokon ment át a korabeli nyugat-európai egyetemek gyakorlatában: a fejlődés vonala a szóbeliségtől az írásbeliség felé mutatott, de a két jelenség ugyanakkor ki is egészítette egymást. A kora újkori egyetemek

3 Ennek ellenére a német birodalmi egyetemek kapcsán a két oktatási forma története tekintetében az előadásokkal kapcsolatos kutatások kevésbé előrehaladtak, mint a *disputatiók*kal összefüggő munkálatok. Ez elsősorban a inkohérens és komplex forráshelyzet miatt van így, mint azt többször is megállapították az oktatástörténészek. Vö. Füssel, Marian: *Lehre ohne Forschung? Zu den Praktiken des Wissens an der Universität der Frühen Neuzeit*. In: Kitzinger, Martin, Steckel, Sita (hrsg.): *Akademische Wissenskulturen. Praktiken des Lehrens und Forschens vom Mittelalter bis zur Moderne*, Basel, Schwabe (2015) 65.

4 Rövid összefoglalásként vö. Brockliss, Laurence: *Lehrpläne*. In: Rüegg, Walter (hrsg.): *Geschichte der Universität in Europa, II. Von der Reformation zur Französischen Revolution (1500-1800)*, München, C.H. Beck (1996) 252-256. A jogi előadások európai fejlődésére a korai újkorban vö. Coing, Helmut: *Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm*. In: Coing, Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte II/1*. München, C.H. Beck (1977) 47-50.; A jogi előadások német fejlődésére vö. Burmeister, Karl Heinz: *Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im deutschen Rechtsbereich*, Stuttgart, Guido Pressler, (1974) 205-215.; Schug, Karl: *Zur Geschichte der juristischen Vorlesungen an den deutschen Universitäten bis 1800*. (Mit besonderer Hervorhebung der Universitäten Ingolstadt und Göttingen). Inaugural-Dissertation, München (1942).

5 A *disputatiók*nak, mint a skolasztikus oktatás módszer jellegzetes termékének általános, filozófiai-teológiai és pedagógia értelmével kapcsolatos alapvető munkák: Grabmann, Martin: *Die Geschichte der scholastischen Methode I-II. Freiburg im Breisgau*, Herdersche Verlagshandlung (1909-1911); Gerber, Uwe: *Disputation als Sprache des Glaubens*, Zürich, EVZ-Verlag (1970); A *disputatiók* európai kezdeteit majd németalföldi fejlődését vázolja: Eichler, Ferdinand: *Die Autorschaft der akademischen Disputationen, II*. In: Karl Dziatko (hrsg.): *Beiträge zur Kenntnis des Schrift-, Buch- und Bibliothekswesens*, IV, Leipzig, (1898) 4-34.; A középkori jogi *disputatiók*ra vö. Weimar, Peter: *Juristische Disputationen*. In: *Lexikon des Mittelalters III*, Stuttgart-Weimar, Metzler (1986) 118-119.; Weimar, Peter: *Die legistische Literatur der Glossatorenzeit*. In: Coing, Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte I*. München, C.H. Beck, (1973) 242. valamint az ott megadott irodalom, továbbá Bellomo, Manlio: *Aspetti dell' insegnamento giuridico nella Università Medievale. I. Le quæstiones disputatæ*, Reggio Calabria, Edizioni Parallela (1974); Coing, Helmut: *Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm*. In: Coing, Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte I*. München, C.H. Beck, (1973) 75. A korai újkori fejlődésről és a jogi *disputatiók*ról lásd az alábbi idézendő irodalmat.

középkorból megörökölt, a személyes jelenlétén alapuló oktatási gyakorlata idővel egyre inkább teret engedett az írásbeliségnek: az előadások vonatkozásában ezt a folyamatot – mai megfogalmazással – a tankönyvek (*compendia*) megjelenésével és előadásokat helyettesítő jelentőségével, míg a tanvitatkozások tekintetében a nyomtatott szöveg szóbeli aktussal szembeni, a 18. század elejétől jelentkező jelentősnövekedésével írják – nagyon leegyszerűsítve – körül.<sup>6</sup>

Maradván a leegyszerűsítéseknél, a használt terminológia tekintetében előre kell bocsátanunk, hogy a középkori és korújkori egyetemek oktatási- és vizsgagyakorlatában a *disputatio* elnevezés jelölte azt a formális, szóbeli aktust – egy szakmai kérdés megvitatását –, melynek során szabály szerint egy *praeses* elnöklete alatt egy *respondens* megvédett egy írásos szöveget, amelyben vélemények, állítások, tézisek voltak megfogalmazva, az ún. *opponensek* ellenvéleményével szemben. A *dissertatio* kifejezés ezzel szemben azt az általában nyomtatásban is megjelenő szöveget – a téziseket – jelentette, amely a szóbeli *disputatio* alapjául szolgált. (Gyakran előfordul a korabeli és modern irodalomban is, hogy magát a szöveget is *disputatio* megjelenéssel illették, és illetik.)<sup>7</sup>

A *disputatio* szóbeli aktusának szereposztásában tradicionálisan három különböző pozíció került előtérbe: a vitát vezető *praeses*, a vitára bocsátott téziseket támadó *opponens*, valamint az azokat megvédeni köteles *respondens*. Az (esetenként több) *opponens* előre megkapta a téziseket, amelyekkel szemben – a valóban térben is magasabban helyet foglaló „előbíró” felügyelete alatt – ellenérveket hozott fel, amely támadásokat aztán a

„válaszoló” *respondens*nek kellett saját érveivel visszavernie. A korájjkori *disputatio* így egy szigorúan szabályozott és formalizált, versenyhelyzetet szimuláló kommunikációs aktusnak tekinthető.<sup>8</sup> A vitákat a korabeli irodalomban gyakran hasonlították a bizonyos küzdelmet megjelenítő helyzetekhez, mint a párbaj, a csata vagy a kakasviadal.<sup>9</sup>

Míg az említett verbális interakcióban a tulajdonképpen azonos oldalon álló *praeses* és a *respondens* szerepe jól elkülönült egymástól, addig a szöveg tényleges szerzőségével kapcsolatban már legkevesbé sem lehetett minden esetben egyértelmű a két pozíció elválasztása. (Ezen kérdés lesz jelen vizsgálatunk fő tárgya.)

A korájjkori egyetemi vitatkozások színes világát megközelítőleg sem felidézhetve, a tudós vitatkozások és az azokhoz köthető nyomtatványok különböző funkciói tekintetében itt és most egy fontos megkülönböztetést kell tennünk: egyrészt ki kell emelnünk azokat a vitatkozásokat, melyek egy vizsgafolyamat keretében egy fokozat megszerzését célozták (*pro gradu disputatio*, *disputatio inauguralis pro licentia*), s melyek nyilvánosság előtt zajlottak,<sup>10</sup> szigorúan szabályozott a formai kötöttségek, rituális külsőségek mellett.<sup>11</sup>

Másrészt szólnunk kell az ún. gyakorló vitatkozásokról (*exertitii causa*), amelyek a hallgatókat előkészítették a vizsgákra, hiszen a fokozatok felé törekvő diákokkal szemben az egyik legfontosabb elvárás volt az ilyen vitatkozásokon való részvétel. A hallgatók sokszor önként bocsátkoztak több-kevesebb rendszerességgel „tudományos” vitákba, s vettek részt olyan foglalkozásokon, amelyeken rendszeresen foglalkoztak egy-egy témakörrel, vagy forrással (*collegia disputatoria* – *disputationes circulares*), vagy kezdeményezték (persze nem ingyen) professzoraiknál, hogy tegye lehetővé, hogy a *respondensek* egy-egy szorgalmi vitaközlés (*specimen eruditionis*) keretében mérassék meg magukat.<sup>12</sup>

6 A korájjkori *disputatio* kapcsán vitatott, hogy a különböző korszakokban a szöveg vagy a kimondott szó primátusából kell-e kiindulnunk. A *disputatio*-történeti kutatások egyik toposzaként elfogadottnak tekinthető manapság, hogy a 18. század első felétől egyre inkább a kidolgozott szövegnek tulajdonítottak egyre nagyobb jelentőséget. Vö. Allweis, Werner: Von der Disputation zur Dissertation. Das Promotionswesen in Deutschland vom Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert. In: Jung, Rudolf, Kaegebein, Paul (hrsg.): *Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken*, München, K.G. Saur (1979); Füßel: *Lehre ohne Forschung...* i. m. 86.; Marti, Hanspeter: Die Disputationsschriften – Speicher legitimer Wissen. In: Guncert, Frank, Syndikus, Anette (hrsg.): *Wissenspeicher der Frühen Neuzeit: Formen und Funktionen*, Berlin-Boston, de Gruyter (2015) 209.; Rasche, Ulrich: Die deutschen Universitäten und die ständische Gesellschaft. Über institutionengeschichtliche und sozioökonomische Dimensionen von Zeugnissen, Dissertationen und Promotionen in der Frühen Neuzeit. In: Müller, Rainer A. (hrsg.): *Bilder – Daten – Promotionen: Studien zum Promotionswesen an deutschen Universitäten der frühen Neuzeit*, Stuttgart, Steiner (2007) 190-191. A problémáról részletesen Chang, Ku-ming (Kevin): From Oral Disputation to Written Text. The Transformation of the Disputation in Early Modern Europe, *History of Universities*, 2004/2. 129-187. Fontos megjegyezni, hogy nem beszélhetünk egy az írásbeli munka uralomra jutását eredményező egyenes vonalú fejlődésről. Hiszen magukhoz az egyébként igényesen kidolgozott gyakorló disputációkhoz kapcsolódóan megjelentek az ún. corollariák, indokolás nélküli állító mondatok, amelyekről szintén vitaközlési lehetett, s voltak dissertatiók, nem csak a 16. és 17. században, amelyeket továbbra is pusztán thesisek módjára fogalmaztak meg. A szóbeli beszéd és az írásbeli munka bonyolult kapcsolatát (különösen a *disputatio pro gradu* esetében) egyetemenként és korszakonként kell alaposan górcső alá venni. Vö. Marti, Hanspeter: Von den Praeses- zur Respondentendissertation. Die Autorschaftsfrage am Beispiel einer frühneuzeitlicher Literaturgattung. In: Schwinges, Rainer Christoph (hrsg.): *Examen, Titel, Promotion. Akademisches und staatliches Qualifikationswesen vom 13. bis zum 21. Jahrhundert*, Basel, Schwabe Verlag (2007) 270-271.

7 Marti, Hp.: Disputation. In: Ueding, Gert (hrsg.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* 2, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft (1994) 866-880.; Marti, Hp., Dissertation. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* 2 i. m. 880-884.; Marti, Hanspeter: Dissertation und Promotion an der frühneuzeitlichen Universitäten des deutschen Sprachraums. Versuch eines skizzenhaften Überblicks. In: Müller, Rainer A. (hrsg.): *Promotionen und Promotionswesen an deutschen Universitäten der Frühen Neuzeit*, Köln, SH-Verlag (2001) 4.; Marti, Hanspeter: Dissertationen. In: Rasche, Ulrich (hrsg.): *Quellen zur frühneuzeitlichen Universitätsgeschichte. Typen, Bestände, Forschungsperspektiven*, Wiesbaden, Harrasowitz Verlag (2011) 294. A füzetek ritkán kerültek 150-300 példánnyal nagyobb mennyiségben sajtó alá. Vö. Marti: *Die Disputationsschriften* i. m. 205.

8 Füßel: *Lehre ohne Forschung...* i. m. 74. és 76.

9 Füßel, Marian: Die Gelehrtenrepublik im Kriegszustand. Zur bellizitären Metaphorik von gelehrten Streitkulturen der Frühen Neuzeit. In: Bremer, Kai, Spoerhase, Carlos (hrsg.): *Gelehrte Polemik. Intellektuelle Konfliktverschärfungen um 1700*, Frankfurt am Main, Klostermann (2011) 158-175.; Traininger, Anita: Hahnenkampf. Agon und Aggression in akademischen Disputationen der frühen Neuzeit. In: Hemofer, Klaus W., Traininger, Anita (hrsg.): *Macht Wissen Wahrheit*, Freiburg im Br.-Berlin, Rombach Verlag (2005) 167-181.

10 Coing: *Handbuch II/1*, i. m. 52.; Egyetemenként változó gyakorlat szerint a jelölt hol praesesként (ritkábban, pl. Lipsceben), hol respondensként szerepelt (az egyetemek túlnyomó részében és a magyar példák között kizárólagosan) a vizsga-disputációján. Vö. Horn, Ewald: *Die Disputationen und Dissertationen an den deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert*, Leipzig, Otto Harrasowitz (1893) 18.

11 Füßel, Marian: *Gelehrtenkultur als symbolische Praxis. Rang, Ritual und Konflikt an der Universität der frühen Neuzeit*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft (2006) 149-187. Jogi vonatkozásban vö. Kaufmann, Ekkehard: Eine Marburger juristische Doktorpromotion in Jahre 1681. Text der Promotionsurkunde mit Anmerkungen. In: Köbler, Gerhard (hrsg.): *Wege europäischer Rechtsgeschichte. Karl Krieschell zum 60. Geburtstag (Rechtshistorische Reihe Bd. 60)*, Frankfurt am Main, Peter Lang (1987) 100-123.; Poll, Roswitha: Zur Geschichte der juristischen Promotion an der Erlanger Universität. In: Schug, Dieter (hrsg.): *Der Bibliothekar zwischen Praxis und Wissenschaft. Bernhard Sigowitz zum 65. Geburtstag*, Wiesbaden, O. Harrasowitz (1986) 168-207.

12 A disputációk különböző típusairól vö. Horn: i. m. 6-45.; Szabó Béla: Előzetelmű a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI-XVIII. században készített disputatiók (dissertationok) elemzéséhez. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica*, Tom. VIII. Fasc. 5, 1995. 88-90.

Ami az *disputationes* és a *dissertationes* hasznosságát illeti, a szóbeli *actus* célját a korabeli felfogást tükröző kézikönyvek - melyek a 16. századtól a 18. század végéig nagy számban próbáltak módszertani segítséget adni a hallgatóknak a vitairatok megfogalmazásában, és mutattak utat a *disserendi demonstrandive ars*-hoz<sup>13</sup> - a következőkben látták:

A *disputatio*ók egyrészt hozzájárulnak a tudomány gazdagításához, mivel a tényleges és anyagi igazság megismerése és közvetítése az egyik feladatuk. Ennek során azonban a skolasztika tekintélyelvűségét követve, nem kellett új gondolatokkal hozzájárulni a kanonizált tudósok által megfogalmazottakhoz, hanem értelmezni, legfeljebb világosabbá, tanulhatóbbá kellett tenni azokat (objektív és materiális cél).

A viták másrészt fejlesztik a hallgatók érvelési készségét, bizonyítják az adott tudásanyag magabiztos ismeretét, próbára teszik a diákok emlékezőtehetségét (szubjektív és formális cél).<sup>14</sup>

A *disputatio*ók tehát a kor (jog)oktatásában „*exercitii et eruendae veritatis gratia*” töltöttek be jelentős szerepet.<sup>15</sup> Egy 18. század eleji nyilatkozat szerint az alábbiak miatt fontosak a *disputatio*ók: erősítik a lelket és az ítélő erőt, növelik a figyelmet és a talpraesettséget; a logikus érvelés technikáját sulykolják; fejlesztik a beszélkészséget, mivel szabad beszédet követelnek; igazságot hoznak a felszínre; támogatják az emlékezőtehetséget, megerősítik a tanulókat; akadémiai vagy politikai hírnévhez vezetnek; valamint a szülők és a támogatók számára bizonyítják a hallgató szorgalmát, teljesítményét.<sup>16</sup>

Bár a nyomtatott *dissertatio*, a kinyomtatott tézisek elsődlegesen a szóbeli *actus disputationis* előhírnökeként, meghívóként és a jövődó vita szövegbázisaként szolgált, de ugyanakkor más funkcióit is látnunk kell. Összességüket tekintve az adott egyetem profiljáról adhattak képet a korabeli külvilágnak, de ugyanakkor egyediségükben a résztvevők számára fontos tanúsítványként szolgáltak: a *respondens* bizonyíthatta vele, hogy tanulmányaiban elért egy bizonyos szintet, a *praeses* szintén teljesítményét igazolta vele, s egyúttal reklámozta magát és tantárgyát további tanítványok felé. A különböző pártfogóknak, támogatóknak szóló ajánlások révén mind a *respondens*, mind a *praeses* kifejezhették hálájukat az addigi támogatásért, lekötélvezhették további támogatás reményében a célszemélyeket, vagy újabb *sponsor*okat is megkörnyékezhettek általuk. Egy-egy ilyen nyomtatványnak adott esetben jelentős karrier-előrelendítő szerepe is lehetett. Hasonló jelentőséget

kaphattak a nyomtatott téziszfüzetekben megjelenő üdvözlőversek, amelyekkel barátok, hallgatótársak, professzorok köszöntötték a *respondent*-t, illetve a *praes*-et, s amivel nem csak a megszólított presztízsét növelték, hanem saját magukét is, valamint kifejezhették egy adott (nemzeti, eszmei vagy felekezeti) közösséghez való tartozásukat is.<sup>17</sup>

Az egyes diszciplínák története szempontjából azonban azt is fontos kiemelni, hogy a *disputatio*ók műfaji rugalmasságoknál fogva lehetőséget kínáltak a korabeli tudósoknak arra, hogy aktuális eseményekre és kérdésekre reagálhassanak,<sup>18</sup> kibontakozó tudományos vitákban vegyenek részt, új vagy ismert téziseket vessenek fel és mérassanak meg a korabeli tudományos közvélemény előtt. Vagyis a *disputatio*ók, sajátos médiumként jelentős dinamikus és innovatív lehetőségeket is magukban rejtettek.<sup>19</sup>

Mindenesetre a *disputatio*ók-dissertációk a korabeli tudás „tárolásának” egyik fontos médiumát jelentették, s hozzájárultak ezen tudás begyakorlásához, továbbgondolásához és rögzítéséhez, stabilizálásához.<sup>20</sup> Ezen jelentőségüknek fogva is nagyon fontos forrását képezik mindazon tudásunknak, amivel a korájúkori felsőoktatásról rendelkezünk.<sup>21</sup>

Nem hallgatható el persze az sem, hogy az egyetemek *disputatio*ós gyakorlatának jelentős gazdasági vonatkozása is voltak, hiszen jelentős bevételi forrást jelentettek több egyetemi „alkalmazottnak (kari vezetés, professzor, nyomdász, *pedellus* stb.).”<sup>22</sup> A *respondens*nek kellett állnia a füzet kinyomtatásának költségeit, még akkor is, ha a szöveget a *praeses* írta. Ezen esetben a professzorok kedvező és „valós idejű” lehetőséget kaptak arra, hogy esetleges aktuális munkáikat költségek nélkül kinyomtathassák. Amellett tehát, hogy a vitatkozások a tudás állandóságát reprezentálták, lehetőséget kínáltak – mint említettük – esetlegesen új tudás közvetítésére is.<sup>23</sup> A nyomtatott vitairatok értékét mutatja, hogy a *dissertatio*ókat gyakran – akár évek vagy évtizedek múlva – újranyomtatták, ezzel próbálván kielégíteni az érdeklődők „tudományos” információ-éhségét, valamint a korabeli gyűjtők szenvedélyét, jelentős érdeklődését.<sup>24</sup> Piaci értékkel is rendelkezhetek tehát ezek a füzetecskék, ami a sokszor engedély nélküli utánnymások jelentőségét is magyarázza.<sup>25</sup>

13 Az oktatási irodalomra, elsősorban a jogoktatás tekintetében vö. Troje, Hans Erich: Die Literatur des gemeinen Rechts unter dem Einfluss des Humanismus. In: *Handbuch II/1.*, i. m., 718-730.; A későbbiekben a *dissertatio*-készítés fortélyait is számos mű tárgyalja. A legtöbbet hivatkozott jogi munka: Böhmer, Justus Henning: *Succincta Manuductio ad Methodum disputandi et conscribendi Disputationes iuridicas*, Halae Saxonum, Orphanotrophus (1703).

14 Horn: i. m. 4.; Kundert: Einleitung, In: Mommsen: *Katalog...*, i. m. 27.; Kundert: *Katalog...*, i. m. 53.; Schubart-Fikentscher, Gertrud: *Untersuchungen zur Autorschaft von Dissertationen im Zeitalter der Aufklärung* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Band. 114. Heft 5.), Berlin, Akademie Verlag (1970) 33.

15 Az erfurti egyetem statutumait idézi Horn: i. m. 3. Horn hívja fel a figyelmet Hermann Conring általánostól eltérő nézetére, mely szerint a *disputatio*ók pusztán a dialektikus gyakorlatot szolgálják: uo. 5.

16 Kemmerich, Dietrich Hermann: *Neu-eröffnete Academie der Wissenschaften zu welchen vornemlich Standes-Personen nützlich können angeführet, und zu einer vernünftigen und wohlstandigen Conduite geschickt gemacht werden.* Leipzig, Fritsch (1711).

17 Gindhart, Marion, Kundert, Ursula: Einleitung, In: Gindhart, Marion, Kundert, Ursula (hrsg.): *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*, Berlin, de Gruyter (2010) 19.

18 Willoweit, Dietmar: *Rechtsgrundlagen der Territorialgewalt* (Forschungen zur deutschen Rechtsgeschichte 11.) Köln-Wien (1975) 9 11.; Ranieri: *Juristische Universitätsdisputationen...*, 159. és 162.; Ranieri, Filippo: Juristischer Literatur aus dem Ancien Régime und historische Literatursoziologie. Einige methodologische Vorüberlegungen. In: *Aspekte europäischer Rechtsgeschichte. Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag*, Frankfurt am Main, Klostermann (1982) 314-315.; A jogi vitairatok gyakorlat-közeliségére és – elsősorban a 18. században betöltött – tudományos jelentőségére vö. Marti: *Die Disputationsschriften...*, i. m. 228-234.

19 Gindhart, Kundert: i. m. 20. Marti: *Die Disputationsschriften...*, i. m. 212.

20 Gindhart, Kundert: i. m. 20. Marti: *Die Disputationsschriften...*, i. m.

21 A korájú vitairatok forrásértékéről összefoglalóan szól Marti: *Dissertationen...*, i. m. 302-307.

22 Marti: *Dissertation und Promotion...*, i. m. 17-19.

23 Rasche: i. m. 190.

24 Marti: *Die Disputationsschriften...* i. m. 205-207

25 Kundert: *Katalog...* i. m. 77-84.; Marti: *Die Disputationsschriften...* i. m. 215.

Mindezeket talán azért is volt szükségszerű előrebocsátanunk, mert a modern kor tudományos közéletének képviselői számára (egy 19. század eleji tudománytörténeti paradigmaváltásnak köszönhetően), teljesen más elképzelései lehetnek egy *dissertation*nak jelölt munkáról, amellyel szükségszerűen egy bizonyos tudományos teljesítmény elvárása kapcsolódik manapság össze.

A modern kor kutatójának különösen három olyan körülmény tűnhet furcsának, amely a korai újkori *dissertation*kat jellemzi (melyeket a szakmai közösség „régí *dissertation*okként emleget), és megkülönbözteti azokat modernkori utódjaiktól:

Először is fontos megjegyezni, hogy a korai újkorban nem volt elvárás a tudományos utánpótlással szemben, hogy terjedelmes, koherens és autentikus monográfiával bizonyítsa a szakmájára és tudományos pályára való alkalmasságát. Találunk a *dissertation*ok között ugyan olyan szövegeket, amelyek közelítették a modern tudományos dolgozatokkal szemben támasztott követelményekhez, de voltak olyanok is, amelyek pusztán állítások láncolataként jelentek meg, melyekhez nem járultak az állítást alátámasztó megjegyzések (*theses nudaes*). A két szélső pont között aztán rendkívül változatos kidolgozottságú szövegek helyezkedtek el.

Másodszor tartalmilag is rendkívül változatosak voltak a szövegek: a szikár állításokba foglalt, általánosan ismert, pusztán az adott elementáris ismereteket megismétlő állításoktól olyan írásokig terjedt a spektrum, melyekben új felismerések, megközelítési módok és megoldások jelentek meg. Elsősorban a 18. században került előtérbe az a felismerés, hogy a *dissertation*ok teret adhatnak olyan új eredmények publikálásának, amelyeket manapság a tudományos folyóiratok legfontosabb feladataként jelölünk meg.

Harmadrészt, azt is el kell fogadnia a régi *dissertation*ok mai olvasójának, hogy – szemben a ma korrektnek tartott „tudományosan semleges” megközelítéssel – a korai újkori vitatkozások szereplői érvelésükben korántsem foglaltak el ilyen semleges álláspontot. Ezekben a szövegekben sokszor ellentétbe kerül egymással a logikus, észszerű érvelés és az érzelmektől irányított, a tárgyalt kérdéssel kapcsolatos pártosság, illetve elutasítás. Különösen a teológiai és etikai kérdésekben volt a jellemző az inkább elfogult érvelés, de ez adott esetben olyan jogtudományi témakörök esetében is megfigyelhető volt, ahol bizonyos értékpreferenciák ütköztek egymással. Egy olyan világban, ahol egy retorikai alapokra építő oktatási koncepció uralkodott, ez nem is nagyon lehetett másként.<sup>26</sup>

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a legfontosabb eltérés a modern értelemben vett – az egyes fokozatok megszerzéséhez a tudományos utánpótlástól elvárt – *dissertation*ok és korai újkori szövegek között az, hogy a régi egyetemek világában nem volt jellemző az, hogy tézisekben önálló kutatási eredmények jelenjenek meg.<sup>27</sup> Ez a követelmény csak hozzávetőleg a 19. század elejétől vált általános elvárássá az európai alapú egyetemi kultúrákban.<sup>28</sup>

26 Gindhart, Kundert: i. m. 8-9.

27 Gindhart, Kundert: i. m., 8.

28 Marti: *Von der Präses...* i. m. 252.

## 2. KUTATÁSTÖRTÉNET: A SZERZŐSÉG KÉRDÉSE ÉS TOVÁBB

A kora újkori *dissertation*ok tömege először a 19. század vége könyvtárainak jelentett problémát Európa-szerte. A legfőbb nehézséget számukra az iratok katalogizálása s ezzel összefüggésben a *dissertation*ok szerzősége jelentette, a kibontakozó tudományos vita a szerzőség kérdését kísérelte meg a legkülönbözőbb általánosítások útján megoldani.<sup>29</sup> A *disputatio*ok-*dissertation*ok egyetemi életben, oktatásban, tudományban betöltött szerepét csak utóbb, a szerzőséggel kapcsolatos vitákból kinövő, de azon túllepő kutatások vették górcső alá.<sup>30</sup> Ennek megfelelően régi egyetemi vitairatok kutatásában bizonyos hullámváz volt megfigyelhető az elmúlt mintegy másfél évszázadban, s a szerzőség kérdése újra és újra visszatérően, de egyre kisebb szerepet kapva foglalkoztatta a történészeket.

A régi *dissertation*okkal való tudományos foglalkozás tehát a 19. század utolsó évtizedeiben indult meg, s a legelső érdeklődést kiváltó témakör éppenséggel a szerzőség kérdése volt. Ez korántsem volt meglepő egy olyan tudományos környezetben, ami – hasonlóan a mai megközelítéshez – egy gondolat eredetiségének rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított, és mindenképpen tudni akarta, hogy az adott állítás, ötlet, megoldás vagy írás individuálisan kihez is rendelhető hozzá. A kor történészei és könyvtárosai – a korszellemről adódóan – visszavetítették a „szellemi tulajdonról” való rendelkezés, korukban egyre nagyobb jelentőséget kapó kérdését a korai újkorra. Idővel több tanulmány jelent meg ebben a kérdéskörben a múlt század fordulója körüli évtizedekben, heves vitákat kiváltva előbb a könyvtárosok, majd a művelődés- és oktatástörténészek között.<sup>31</sup>

A vitában két szembevető – egyaránt általános szabályt felállítani törekvő – álláspont különült el: az egyik megközelítés a *dissertation*ok címlapjainak vizsgálatából indult ki, és az ott megjelenő információk alapján azt a szabályt állította fel, hogy a gyakorló és tanító célzatú, ún. magán-*disputatio*ok esetében a *praesest* kell a szerzőnek tekinteni, míg azon *dissertation*ok, amelyek egy nyilvános vizsgaaktus alapját képezték, a vizsgázó hallgató munkájának tarthatók.<sup>32</sup> A korabeli másik álláspont – egyszerűen elintézve a kérdést – egyszerűen a *praesest* tekintette az írat megfogalmazójának.<sup>33</sup> A kérdés sokáig eldöntetlen maradt, de megállapítható, hogy mindkét oldal túl messzire ment következtetéseivel: az előbbi módszertanilag volt kifogásolható, a másik pedig túlságosan egyoldalú általánosítást abszolutizált.<sup>34</sup>

29 A múlt század végen kialakult vita heveségére jó példa: Köhler, Carl Sylvio: *Die Auctorschaft und Katalogisierung der akademischen Dissertationen. Eine Bibliothekstudie, Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothek-Wissenschaft* (1886) 225-250.; Rocquette, Adalbert: *Zur Frage der Auctorschaft älterer Dissertationen, Centralblatt für Bibliothekswesen* (1887) 335-342.; Újabb szövegváltásuk: Köhler, Carl Sylvio, Rocquette, Adalbert: *Die Auctorschaft und Katalogisierung der akademischen Dissertationen, Centralblatt für Bibliothekswesen* (1887) 466-469.

30 Vö. pl. Kaufmann: i. m.

31 Gindhart, Kundert: i. m. 11.

32 Köhler: *Die Auctorschaft...* (1886) i. m.

33 Rocquette: *Zur Frage...* i. m.

34 Marti: *Von der Präses...* i. m. 255.

Ugyanakkor a vita hozzájárult, hogy a korabeli könyvtárakban hatalmas mennyiségben felhalmozott régi *dissertationok* a tudományos érdeklődés középpontjába kerüljenek, és elkezdjék történetiségükben vizsgálni azokat. Igaz hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a történészek későbbi nemzedékei, túllépve a szerzőség kérdésének abszolutizálásán, egyre inkább tudomány-, egyetem-, társadalom- és művelődéstörténeti forrásként kezdjenek a *dissertationokra* tekinteni, és teljesen új aspektusokból vizsgálják a koraiújkori *disputatio* jelenségét. Mielőtt ez a fordulat a 20. század utolsó harmadában bekövetkezett volna, már jelentős előmunkálatok folytak a *disputatio* világának különböző aspektusai tekintetében.

Mindmáig sokszor idézett, és bizonyos tekintetben ma is kiindulópontul szolgáló munkájában Ewald Horn<sup>35</sup> viszonylag kis jelentőséget tulajdonított a szerzőség kérdésének, sokkal inkább foglalkozott a *dissertationok* formális tulajdonságaival, illetve magának a *disputatio* aktusnak az értelmezésével. Több fontos megállapítás mellett Horn volt az, aki éles különbséget tett a *disputatio* típusai között, és tisztán elkülönítette egymástól a gyakorló-téziseket a promóciós (fokozatszerzésre irányuló) *dissertationoktól*. A mindmáig hasznos munka – minő ellentmondás – tulajdonképpen a szerző régi *dissertationokkal szembeni* negatív értékítéletéből született.<sup>36</sup> Horn ugyanis – nem függetlenül saját kora egyetempolitikai nézeteitől – abból indult ki, hogy a koraiújkori egyetemek pusztán a tanítás és tanulás színhelyei voltak, ahol a tudományos kutatásnak semmilyen szerep nem jutott. Ez határozta meg Horn régi *dissertationokkal* kapcsolatos felfogását is, hiszen ő a fennmaradt téziszüzeteket pusztán a korabeli egyetemi és más könyvtárak tehertételeként ragadta meg, és tulajdonképpen azokat semmire sem tartva, nem tekintette történeti kutatásra érdemesnek.

Horn negatív értékítélete azután évtizedekre meghatározta a koraiújkori *dissertationokra* vonatkozó történettudományi álláspontot, bár a szerzőség kérdését a 20. század '20-as éveiben újra elővették, anélkül, hogy jelentős előrelépés történt volna a kérdésben.<sup>37</sup>

A *dissertationok* szerzőségével kapcsolatos vizsgálatok a '70-es évek elején érték el újabb csúcspontjukat Gertrud Schubart-Fikentscher jelentős monografikus tanulmányában,<sup>38</sup> amely jól körülhatárolt forrásanyagra támaszkodva, nagyon fontos megállapításokat tett: legfőbb eredményként kifejtette, hogy a *dissertationok* az esetek többségében a *praeses* és a *respondens* közös munkája eredményének tekinthetők. Ez volt talán az utolsó értékes munka, amely a vitairatok kapcsán elsősorban a szerzőség kérdését helyezte előtérbe.

Ugyanis rövidesen egy jelentős paradigmaváltás volt megfigyelhető a kutatásban: a régi *dissertationok* a 20. század utolsó harmadában mintegy „feltámadtak,” és kiléptek a

35 Horn: i. m.

36 Horn több megállapítását kritizálta Kaufmann, míg a szerzőséggel kapcsolatos felfogását Eichler kérdőjelezte meg. Eichler: i. m.; Kaufmann: i. m.

37 Labes, [Friedrich]: *Zur Aufnahme juristischer Schriftentitel und zur Einordnung von Universitätsschriften*, Zentralblatt für Bibliothekswesen (1920) 259-266. Haebler, Carl: *Zur Autorschaft alter Dissertationen*, Zentralblatt für Bibliothekswesen (1926) 174-177.

38 Schubart-Fikentscher: i. m.

szerzőség kérdését előtérbe helyező megközelítések irányából. Először számításba kell venni azt a megújuló tudományos érdeklődést, ami mindmáig tart, és az egyetemisták egyik legjobban kutatott jelenségévé teszi a régi egyetemi vitakörök világát,<sup>39</sup> ugyanakkor – bár talán másodlagos kérdésként<sup>40</sup> – de egyúttal ébren tartja a szerzőség problematikáját is, hiszen egyértelmű, hogy az egyes esetekben tudománytörténeti és hatástörténeti jelentőséggel bírhat, hogy egy adott vitairatban megfogalmazott gondolatok kitől származnak.

Az érdeklődés homlokterében ma már új tudomány- és szervezettörténeti összefüggések állnak,<sup>41</sup> és rendkívül változatos tematikájú kutatások tárgyává váltak az a világháló különböző bugyraiban is egyre nagyobb számban hozzáférhető régi szövegek. Különböző konferenciák és gyűjteményes kötetek tették kizárólagos tárgyukká a *disputatio*kat és *dissertation*okat,<sup>42</sup> s a nagyszámú tanulmány egyre nehezebben áttekinthetővé teszi a terület irodalmát.

Ami az ilyen jellegű kutatások hasznát illeti, az uralkodó felfogás szerint a régi *dissertationok* jól megvilágíthatják, hogy egy adott korban és egyetemen, egy adott tudományszakban melyek voltak a standard ismeretek, mely témák mozgatták meg leginkább az adott szakmai közösség fantáziáját, kik voltak a leginkább elismert szakmai auktoritások. Az adott történeti kontextusban a *dissertationok* informálják a ma kutatóját arról, hogy mely kérdésekről, milyen érvekkel és milyen szakirodalmi háttérrel, milyen ellenpozíciókat képviselőkkel vitakoztak az egyes egyetemeken, és e viták mögött adott esetben milyen gyakorlati célkitűzések húzódtak meg.<sup>43</sup> A mai kutatók már nem tekintik olyan szövegeknek a régi vitaközléseket, amelyek híján lennének bármilyen eredetiségnek, és hangoztatják, hogy a tudományos „haladás” sokáig előtérbe állított dokumentumai mellett, ezeknek – a korabeli egyetemi világ sokrétű kommunikációját tükröző – textusoknak is komoly jelentősége lehet, amikor intézmény-, vagy diskurzustörténeti

39 Koppitz, Hans-Joachim: Ungehobene Schätze in unseren Bibliotheken. In: Jung, Rudolf, Kaegbein, Paul (hrsg.): *Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken*, München, K.G. Saur (1979) 29-39.; Komorowski, Manfred: Die alten Hochschulschriften: lästige Massenware oder ungehobene Schätze unserer Bibliotheken? *Informationsmittel für Bibliothekare*, 1997/1-2. 379-400.

40 Komorowski, Manfred: Die alten Duisburger Universitätsschriften: Erfassung, Erschließung, wissenschaftliche Auswertung. In: Hantschke, Ingrid (hrsg.): *Zur Geschichte der Universität. Das „Gelehrte Duisburg“ im Rahmen der allgemeinen Universitätsentwicklung*, Bochum, Brockmeyer (1997) 121.

41 A német irodalomban az áttörést ez alábbi tanulmánykötet eredményezte: Jung, Rudolf, Kaegbein, Paul (hrsg.): *Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken*, München, K.G. Saur (1979).

42 A legfontosabb gyűjteményes kötetek a következők: Müller, Rainer A. (hrsg.): *Promotionen und Promotionswesen an deutschen Universitäten der Frühen Neuzeit*, Köln, SH-Verlag (2001); Schwings, Rainer Christoph (hrsg.): *Examen, Titel, Promotion: Akademisches und staatliches Qualifikationswesen vom 13. bis zum 21. Jahrhundert*, Basel, Schwabe Verlag (2007); Müller, Rainer A. (hrsg.): *Bilder – Daten – Promotionen. Studien zum Promotionswesen an deutschen Universitäten der frühen Neuzeit*, Stuttgart, Steiner (2007); Gindhart, Marion, Kundert, Ursula (hrsg.): *Disputatio 1200–1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*, Berlin, de Gruyter (2010); Gindhart, Marion, Marti, Hanspeter, Seidel, Robert, Marti-Weissenbach, Karin (hrsg.): *Frühneuzeitliche Disputationen – polyvalente Produktionsapparate gelehrten Wissens*, Köln-Weimar-Wien, Böhlau (2016).

43 Gindhart, Kundert: i. m. 11.

kérdések kerülnek előtérbe, egyes diszciplinák fejlődéstörténetét vizsgálják, vagy esetleg, az egyes személyek életútjával kapcsolatos **prozopográfiai** kutatásokat végeznek.<sup>44</sup>

Ugyanakkor a szerzőség kérdésének felvetése sem ment ki teljesen a divatból, hisz a már említett, a vitairatok „szellemi atyjának” személye iránti – a „korszellemnek” tulajdonítható – kíváncsiság mellett más irányú érdeklődés is felszínen tarthatja a szerzőség kérdését. Egyrészt a történettudománynak a „kisemberként” megjelölhető egyén történelmi szerepét, szellemi teljesítményeit előtérbe állító érdeklődése is ebbe az irányba mutat. Másrészt az egyetemtörténeti kutatások egyes irányai újra előtérbe állítják a tudományos művek szerzőségének problematikáját elsősorban recepciótörténeti szempontból, vagyis az egyetemeken elsajátítható ismeretek befogadásával kapcsolatosan. Érdekes lehet a kérdéskör a szellemi termékek iránti jogi igények kialakulásának történetével kapcsolatban, vagyis jogtörténeti szempontból is.<sup>45</sup>

Mindezen nagyobb összefüggéseket esetleg más lapokra hagyva jelen írás keretei között a hazai tudományos közvélemény előtt alig ismert, a régi *dissertationok* szerzőségére vonatkozó ma elfogadott megállapítások rövid összefoglalására, és olyan példákkal való megvilágítására vállalkozhatunk, melyeket a 16. és 18. században külföldi egyetemeken járt magyarországi diákok neve alatt fennmaradt munkák kínálnak fel számunkra.

### 3. A SZERZŐSÉG KÉRDÉSE EGYKOR ÉS MA

Ha a 20. század végén a korai újkori *disputatók*kal-*dissertation*okkal kapcsolatos megéltéknélkülő kutatás tendenciáit tekintjük, megállapítható, hogy a szerzőség kérdése a mai kutatók számára tehát már nem tűnik oly fontosnak, mint egy századdal korábban. Ugyanakkor ma már – az előbb kifejtettek fényében – nem fogadhatjuk el Horn következtetéseit sem,<sup>46</sup> mely szerint a szerzőség kérdése – a *disputatók*-*dissertation*ok didaktikai jellege, a korabeli „szerzői-jogi” felfogás fejletlensége és egyéb tényezők miatt – elhanyagolható lenne.

Mint már említettük a *dissertationok* szerzősége kérdésének felvetése egyébként is inkább a mai kor kutatóinak az érdeklődését tükrözi, és mai felfogásunk szerint nyer jelentőséget, a korabeli egyetemi világban nem bírt ugyanilyen jelentőséggel. A szerzőség kritériumának előtérbe kerülése tehát jelentős mértékben ki van téve a történeti változásoknak, s egyértelmű, hogy a korai újkorban ennek nem tulajdonítottak olyan jelentőséget, mint manapság.<sup>47</sup>

A 16-17. században még nem létezett, az irodalmi, tudományos, képzőművészeti vagy zenei művek szerzői kapcsán a szellemi tulajdon fogalma, s nem alakult ki arra vonatkozó

elmélet sem, még kevésbé egy arra épülő jogi védelmi rendszer.<sup>48</sup> Ennek külső oka a kontinentális Európa nyugati felén is csak a 18. századra, még inkább a 19. században terjedt. A szellemi tulajdon tanának kiindulópontja az a természetjogi megfontolás volt, mely szerint egy adott mű tulajdonosa, illetve egyedüli jogosítottja csak annak megalkotója lehet. A kor gondolkodói az alkotó (szellemi) tulajdonából pedig megfelelő különös felhasználási jogosultságok meglétére következtettek, amilyen például a kizárólagos kiadási jogosultság, amelyet a szerző aztán átruházhatott akár egy könyvkiadóra is.<sup>49</sup> De még ezen elméleti törekvések sem voltak elegendőek ahhoz, hogy a szerzők sokszorosításra és terjesztésre való kizárólagos jogai általános elismerésre kerüljenek.

Még kevésbé volt ez így a 16-17. században. Bár például a Német-Római Szent Birodalom területén a 16. századtól előírás volt, hogy a szóba jöhető nyomdatermékeken fel kell tüntetni a szerző nevét, de ez még korántsem jelentette, hogy ebből a szerzőséggel – mai értelemben – járó jogok jelentős része is biztosítva lett volna a megjelölt személy számára. A korabeli szabályozás elsősorban nem a szerzőket, hanem a nyomdászokat védte az egyes nyomdatermékekkel kapcsolatos bitorló magatartások, különösen az utánnyomás ellen. A szellemi termék és a nyomtatott szöveg élesen elvált egymástól, és a tényleges szerző érdekeinek védelme vagy szóba sem jött, vagy csak másodlagos volt, annak ellenére, hogy az egyes nyomdatermékek védelmére kiadott nyomdai privilégiumok mellett már ekkoriban is léteztek szerzők számára adott privilégiumok, valamint elismerték a szerzőknek a mű első megjelentetésére vonatkozó igényét, és léteztek kiadási szerződések is a szerző és a nyomda között.<sup>50</sup>

Annak ellenére, hogy már ekkoriban is voltak nyomai annak, hogy az írásművek szerzőiben igenis megvolt a szerzői öntudat<sup>51</sup> – bár ez az öntudat nem fogta át a vagyoni jogi igények érvényesítése iránti törekvéseket is, és a szerzői jogok biztosításának még nem léteztek adekvát eszközei, vagy csak nagyon kezdetleges formában –, a főiskolai *dissertation*ok világában láthatóan más szabályok érvényesültek. Itt az esetleges ellentétek nem a szerző és nyomdász között feszültek, hiszen egyértelmű volt, hogy (néhány egyetem kivételével, ahol korlátozott, szabályzatokban meghatározott mértékig a vitairatok egyetemi pénzen is kinyomattathatók voltak) a hallgatónak kell állni a nyomtatás költségeit. Az utánnyomások kapcsán pedig inkább a nyomdászok közötti vitákkal lehetett számolni. Az a tény, hogy – mint láttuk – a *praeses* és *respondens* bizonyos érdekközösségben dolgozott és lépett fel a külvilág szemében, valóban semlegesítette mindazokat az esetleges vitákat, amely a szövegek tényleges szerzősége kapcsán elvileg elképzelhetők lettek volna.

<sup>44</sup> Gieseke, Ludwig: *Die geschichtliche Entwicklung des deutschen Urheberrechts*, Göttingen, Otto Schwarz (1957); Gieseke, Ludwig: *Vom Privileg zum Urheberrecht: die Entwicklung des Urheberrechts in Deutschland bis 1845*, Baden-Baden, Nomos, (1995); Hermann, Stefanie: *Die Entwicklung von Urheberrechtsbewusstsein sowie das Aufkommen urheberrechtlicher Regelungen in Deutschland*, Hamburg, Verlag Dr. Kovar (2017); Jakab Éva: *Szerzők, kiadók, kalózok. A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában*, Budapest, Akadémiai (2012) 58-66.

<sup>49</sup> Dölemeyer, Barbara, Klippel, Diethelm: *Der Beitrag der deutschen Rechtswissenschaft zur Theorie des gewerblichen Rechtsschutzes und Urheberrechts, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht in Deutschland* (1991) 185-237; Gieseke: *Die geschichtliche...*, i. m. 72-84; Gieseke, Ludwig: *Vom Privileg...*, i. m. 115-136; Hermann: i. m. 186-188.

<sup>50</sup> Vö. Gieseke: *Vom Privileg...*, i. m. 93-106.; Hermann: i. m. 114-115., 128-129., 148.

<sup>51</sup> Hermann: i. m. 175.

<sup>44</sup> Ismételt utalhatunk Martinak, a kutatási lehetőségeket számba vevő áttekintésére. Marti: *Dissertationen...*, i. m. 302-307.

<sup>45</sup> Marti: *Von der Präses...*, i. m. 261.

<sup>46</sup> Horn: i. m. 71.

<sup>47</sup> Marti: *Von der Präses...*, i. m. 252.

Visszatérve a koraiújkori egyetemi vitairatokhoz, nagy általánosítással abból indulhatunk ki, hogy a korabeli közvélemény a *praeses*, az elnöklő professzor munkájának termékét látta a *disputatiók*ban. A tézisek által képviselt nézetekért ő viselte a tudományos és politikai felelősséget még akkor is, ha sem a téma, sem a megfogalmazás nem tőle származott. A tudományos külvilág a *praeses* neve alatt tartotta számon a dolgozatokat. Ő sokszor felvette azokat saját műveibe, vagy az irányításával védett *disputatiókból* saját neve alatt összeállítást adott ki, megjelölve a *respondensek* nevét is.

Még ha *disputatio* tényleges szerzője a *respondens* volt is, a korabeli felfogás szerint *praeses* mögé rendeltsége nem volt hátrányos számára. Neve az elnöklő professzor tekintélyétől támogatva bekerült a tudományos életbe, ő is osztozott a *praeses* dicsőségében. Mindenképpen a *praeses* túlsúlyát kell tehát megállapítanunk, s ezt a túlsúlyt a külvilággal szembeni felelősség hordozása akkor is magyarázza, ha a szellemi munkában az övé esetenként csak a kisebbik rész volt.<sup>52</sup> A későbbiekben természetesen ez is változott, és a professzori (*praesesi*) etika egyre inkább megkövetelte a *respondensek* önálló munkájának elismerését, és ennek feltüntetését.

A korabeli tárgybéli kézikönyvek gyakran kifejezetten utaltak rá, és a gyakorlatban is sokszor igazolódott, hogy a *praeses* és a *respondens disputatiós* eseménysorozatban megjelenő természetes szellemi perszónáluniójában a vezető tekintély - mind szakmai, mind személyes vonatkozásban - a tanár-*praeses* volt. A *dissertatiók* megfogalmazása során, ha nem is ő volt a kizárólagos szerző, de az esetek többségében az együttműködés tervezési- és végső fázisában - a dolgok természetéből adódóan is - ő lehetett hangadó.<sup>53</sup> A korabeli felfogás tehát bizonyos értelemben megelőlegezte az a modern korban is uralkodónak tekinthető álláspontot, amely szerint a koraiújkori *disputatiók-dissertatiók* jellegüknek fogva egy közös munka termékei lehettek.

Azonban - mint azt korábban említettük - a modern kor kutatóinak jelentős része, a 19. század végétől mindmáig mégis kacérkodik a gondolattal, hogy bizonyos általános alapelveket fogalmazzon meg a szerzőséggel kapcsolatban. Pedig már Horn megállapította, hogy egy vagy több ilyen általános szabály lefektetése teljességgel kizárható, de ugyanakkor hangsúlyozta, hogy nem lehetetlen feladat - az egyes esetekben bizonyos segéd-szempontok figyelembevételére révén - állást foglalni a kérdésben, hogy az adott szöveg melyik részvevőtől származik.<sup>54</sup>

52 Schubart-Fikentscher: i. m. 96-97.; Kaufmann: i. m. 222.; A korabeli könyvtári gyakorlatra, mely szintén a *praeses* helyezte előtérbe vö. Allweis: i. m. 22.

53 Marti: *Von der Präses*..., i. m. 263.

54 Horn: i. m. 51.

A 19-20. század fordulója körüli évtizedek meddő kísérletei. Horn figyelmeztetése<sup>55</sup> és Schubart-Fikentscher eredményei ellenére mindmáig kísérletek szüremek után bizonyos átfogó összefüggések kimutatására.

Ezen átfogó elvek közül a legvirulensebb és elfogadottabb ma is (az már Köhler által is pedzegetett megközelítés), mely szerint ugyan nem mondható ki, hogy egy *inaugural-dissertatio* bizonyosan a *respondens*, míg egy gyakorló-*disputatio* a *praeses* tollából származik, de valószínűleg tendenciájában megállhat az összefüggés.<sup>56</sup> A jogi *disputatiók* kutatói között is van támogatója ennek a megközelítésnek, azzal a kiegészítéssel, hogy a *sine praeside* tartott *disputatiók* is a *respondens*, a jelölt műveinek tekinthetők.<sup>57</sup> Az egyes egyetemek sajátosságai és az egyes korok eltérő szokásai miatt a vizsgálat alá vett *dissertatiókra* vonatkozó megállapítások bizony eltérhetnek még ettől az óvatosan megfogalmazott szabálytól is.

Annyi mindenesetre a jogászok *inaugural-dissertatióival* kapcsolatban megállapítható, hogy az egyetemi oktatás fejlődésével a *respondens*, vagyis a *doctor*-jelölt egyre nagyobb részt vállalt saját *dissertatiója* megfogalmazásának közösségi munkájából. Vagyis a *pro gradu disputatiók* szövegei egyre inkább a *respondens* önálló munkájává váltak olyan egyetemeken is, ahol a *praeses* nem volt kizárva ezen művek megfogalmazásából.<sup>58</sup>

Karakterisztikus, de véleményünk szerint ismét csak túlságosan általánosító álláspontot fogalmaz meg újabban - láthatólag elsősorban az *inaugural-disputatiók* kapcsán - Ulrich Rasche, mikor abból indul ki, hogy a szerzőség megállapítása tekintetében különböztetni kell olyan jelöltek között, akik a *dissertatiók* által igazolt teljesítményt az egyetemen kívüli karrierjük érdekében akarták igazolni, és azon jelöltek között, akik egyetemi pályafutásra törekedtek. Utóbbiak esetében Rasche a jelölt szerzőségéből indul ki, az előbbieket tekintetében azonban nyitva hagyja a kérdést, bár inkább a *praeses*-professzorok szerzőségét valószínűsíti.<sup>59</sup> Megközelítése szintén igazolja az általános szabályok felállításának nehézségeit.

55 Szerinte a *disputatiók-dissertációk* fajta szerinti megkülönböztetése és az egyes csoportokon belül a szerzősége vonatkozó általános kijelentések nem vezetnek eredményre. Példaként felvázol egy javaslatot, melyet röviden így foglal össze:

1. Az ún. *praeses-dissertációk* (ahol *praeses* fel van tüntetve) szerzője mindig a *praeses*.

2. A *circular-disputatiók* a *respondens* írta a *praeses* segítségével.

3. Az *inaugural-dissertációk* általában a *respondens* művei.

4. A magán-*disputatiók* a 16. századig a *praeses* diktálása után, később a *circular-disputatiók* módjára készültek. Vö. Horn: i. m. 54.; Az ez ellen szóló érvekre lásd különösen: Schubart-Fikentscher: i. m. 31-41.

56 Marti: *Dissertation und Promotion*..., i. m. 12.

57 Ezt állítja Franz Wieacker is. Vö. Wieacker, Franz: *Geleitwort*. In: Kundert: *Katalog*..., i. m. 13.; Ezt támasztják alá továbbá a bázeli és helmstedti jogi gyűjtemények, melyek kimutatták, hogy a *pro gradu-dissertációk* általában a jelölt művei voltak. Kundert: *Katalog*..., i. m. 59.; Kundert: *Einleitung*..., 31-32.; Hasonlóan: Zoványi: i. m. 13.; Rasche ebben az összefüggésben óvatosságra int, és az egyes egyetemek szabályozásának eltéréseire utal. Vö. Rasche: i. m. 195. A *sine praeside* *disputatiók* esetében pedig Marti indul ki abból az álláspontból - igaz nem a jogi *disputatiók* tekintetében -, hogy a *sine praeside* megvédett *dissertatio* szövegének szerzője bárki lehetett. Vö. Marti: *Von der Präses*..., i. m. 260. Marti: *Dissertation und Promotion*..., i. m. 12-13.

58 Schubart-Fikentscher: i. m. 100-101.; Rasche: i. m. 196.

59 Rasche: i. m. 197. és 200-201. Utóbbi helyen kifejezetten a fokozatot szerzett jogászokra utal, mint akik *dissertatio*-szövegeit csak a *praeses* volt képes megfogalmazni

Megfogalmazásra kerültek azonban ún. negatív általános szabályok is, melyek közül a legfontosabb és mindenki által elfogadott megállapítás, hogy a szerzőségre külső, formai jelekből - elsősorban a cím(meghívó)lapon található, a válaszoló hallgatóra utaló megjelölésekből (*auctor* [author], *auctor et respondens*, *auctor respondens*)<sup>60</sup> - semmilyen biztos következtetés nem vonható le,<sup>61</sup> feltéve ha más jelek nem mutatnak valóban a *respondens* egyedüli, vagy túlsúlyban saját munkájára. Az ilyen utalásokat egyébként még akkor sem tekintették a korai újkorban „bitorlásnak,” ha tényleges szerzői munka nem állt a megjelölés mögött.<sup>62</sup> A korban ugyanis eltűrt, sőt elfogadott volt, hogy a szülők, támogatók és a jövőbeli „munkaadók” meggyőzése érdekében akár érdemtelenül is - kiemelve saját teljesítményüket és szerepüket - így jelöljék magukat a *respondensek*, egy-egy téziszfüzet címlapján.<sup>63</sup> Mivel a *praeses* pénzt kapott a hallgatótól a vitairat megfogalmazásáért, és a professzor így - adott esetben - tulajdonképpen ingyen jutott hozzá a lehetőséghez, hogy esetleges új nézeteit a tudományos közösség elé tárja, az egyetemek és a közvélemény nem látott kivetnivalót ebben a gyakorlatban. Ugyanakkor az ilyen „bitorlás” fontos jele annak, hogy mégis csak volt bizonyos jelentősége annak, hogy ki tekinthető egy adott szöveg szerzőjének az egyetemi világban. A 18. században ez már nyilvánvaló volt, de a megelőző 150 évben is ebből indulhatunk ki.<sup>64</sup>

Ezzel szemben könnyen azonosíthatók azok az írások ún. *praeses-dissertation*ként, melyekben a *praeses* szerzőként jeleníti meg magát, vagy éppenséggel kifejezetten tagadja szerzőségét, nehogy mások véleménye szócsövének tekintsék.<sup>65</sup>

Ha kikezdetetlen általános elvek nem is állíthatók fel a vitairatok szerzőségével kapcsolatban, vannak bizonyos feltárt történeti összefüggések, melyek egyedi esetekben is segíthetik az állásfoglalást. Így a kapcsolódó irodalomban kutatásokkal igazolt és elfogadott, hogy a 18. század elejétől egyes német egyetemeken erősen megváltozott a *praeses* és a *respondens* viszonya, aminek következtében egyre gyakoribbak lettek azok az általános megnyilatkozások és vélemények, melyek a *respondens* szerzősége felé hajlottak, illetve amelyek arra kényszerítették a professzorokat, hogy kifejezetten utaljanak saját szerzőségükre a gyakorló *disputatio*k esetében.<sup>66</sup> Ugyanakkor azt is tényként kezelhetjük, hogy a német egyetemeken a gyakorló *disputatio*k száma a 18. század második felében jelentősen vissza esett, vagyis a viták, mint pusztán oktatási rendezvények jelentős mértékben elvesztették jelentőségüket.<sup>67</sup> Az ekkor meginduló, de különböző egyetemeken különböző időben kiteljesedő folyamatok vezettek el ahhoz az elváráshoz,

hogy a fokozatok elnyerése érdekében elkészítendő *inaugural-dissertation* közzétételét maga a jelölt írja. S ez a szabály 19. század beköszöntével meg is szilárdult.

Átütő általános elvek híján talán nagyobb eredménnyel kezelezhetnénk olyan egyedi vizsgálatot preferáló szempontok és kritériumok, melyek egy részét Schubart-Fikentscher dolgozta ki, a szerzőség megállapítását segitendő.<sup>68</sup>

Mielőtt ezeket áttekintenénk, vegyük sorra azokat a lehetőségeket, amelyeket egy vizsgálat eredményezhet. A korábbi és a modern irodalmi állásfoglalások szerint az alábbi változatok fordulhattak elő:<sup>69</sup>

1. A vitairatot kizárólag a *praeses* írta.
2. A munka egyedül a *respondens*-től származott.
3. Kettőjük közös munkájáról volt szó.
4. A téziseket egy harmadik személy (barát, rokon stb.) fogalmazta meg.<sup>70</sup>
5. A szöveg lehetett továbbá egy „*dissertatio*-üzem” terméke, mely a résztvevők kérésére pénzért készítette el az iratot.<sup>71</sup>

Az első két pont lehetőségei közötti döntés a ma tudományos kíváncsiságának felel meg, míg a harmadik inkább a korabeli, „szellemi magántulajdonnal” szembeni „közömbös” felfogást tükrözi. Az utolsó két lehetőség esetén a szerző még nehezebben beazonosítható, mint egyébként, s ezt nem is vehetik figyelembe az alábbi vizsgálati szempontok.

Véleményünk szerint az egyetlen és egyúttal legnehezebb út, amivel a problémát talán meg lehet közelíteni az az, hogy minden egyes egyedi esetben, amikor valamilyen okból fontos, vajon egy adott *disputatio-dissertatio* szerzőjének a *praeses* vagy a *respondens* tekinthető-e, meg kell vizsgálnunk azt, hogy az adott nyomtatvány és annak kontextusa, az alábbiak közül melyik vizsgálati lehetőség alkalmazását és melyik támpont figyelembe vételét teszi

60 E megjelölésekre (különösebb eredményt nélkülözve) lásd még: Haeblerin: i. m. 174-177.

61 Ugyanígy: Kundert, Werner: *Zur Forschungsarbeit...*, 159.; Allweis: i. m. 22.; Marti: *Dissertationen...*, i. m. 296. Marti: *Von der Präses...*, i. m. 260. Gindhart, Kundert: i. m. 8.

62 Schubart-Fikentscher: i. m. 43.

63 Marti: *Dissertationen...*, i. m. 296.

64 Rasche: i. m. 191.

65 Marti: *Von der Präses...*, i. m. 263.

66 Marti: *Von der Präses...*, i. m. 264-270, példákkal a hallei, göttingeni és erlangeni fejlődésről.

67 Sokrétú statisztikai adatokkal kísérli meg a tendenciát igazolni Marti: *Dissertation und Promotion...*, i. m. 5-10.

68 Schubart-Fikentscher: i. m. több helyen; Az egyéb alábbiakban feltüntetett utalások csak kiegészítik, illetve gyengítik Schubart-Fikentscher általánosan elfogadott nézeteit.

69 Marti: *Dissertationen...*, i. m. 295.

70 A harmadik személy lehetett egy tanulmányában előrehaladottabb hallgató is. Samuel Stryk, hallei professzor gyakorlatában a 17-18. század fordulóján ez többször is előfordulhatott, a kortársak nyilatkozata szerint. Vö. Schubart-Fikentscher: i. m. 19.

71 Vö. Marti, Hanspeter: *Philosophische Dissertationen deutscher Universitäten 1660-1750. Eine Auswahlbibliographie*, München, K.G. Saur (1982) 23.

lehetővé.<sup>72</sup> (Természetesen a magyar jogtörténeti kutatások számára elsősorban a magyar *respondensek* „szellemi hozzájárulása arányának” megállapítása lenne fontos.)<sup>73</sup>

A teljesség igénye nélkül a legfontosabb, alább példákkal is igazolt munkamódszereket követheti a szerzőség kérdésének tisztázásában érdekelt kutató:

a. A *disputatiós* nyomtatványon kívüli támpontként mindenképpen szóba jöhet annak vizsgálata, hogy az adott egyetem, adott karán milyen szabályozási környezetben folytak a vitatkozások. Természetesen, ha az egyes egyetemeken szabályzat rendelkezett a vitairatok szerzőségéről, akkor könnyebb helyzetben van a kutató, hiszen a normák követését vélelmezhetjük valamennyi konkrét esetben is.<sup>74</sup> Fontos, megjegyezni, hogy ezen vizsgálatokból nem szabad több egyetemre is alkalmazható általános megállapításokat kreálni. A kari *statutumok* mellett – igaz jelentős nehézségek árán – az adott kar aktáinak tanulmányozása is nagyban segíthet az adott *disputatiók* szerzői viszonyainak tisztázásában.

b. A legbiztosabb támpontot a szerzőség megállapítására bizonyos, a *dissertation* kívüli, vagy amellel álló forrásokból, így a *praeses* leveleiből, előszavakból, beharangozókból, zárszavakból, az *inauguralis dissertation* esetében az esetleg fennmaradt promóciós meghívókból, ha ezekben valamelyik fél szerzőségére egyértelmű utalás történik. Például, ha a címlapon, vagy az ajánlás aláíráskor a *respondens* szerzőként (*auctor*) jelöli magát és szintén a címlapon, vagy az ajánlásban utal a saját munkájára, akkor

72 Hasonlóan közelít Gindhart, Kundert: i. m. 11.

73 Talán itt kell megemlítenünk azokat a magyar tudományos irodalomban meglévő nézeteket, amelyek a disputatiók szerzőségével kapcsolatban kialakultak. A korai magyar vonatkozású külföldi könyvészetet összegző Szabó Károly, Hellebrant Árpád: *Régi Magyar Könyvtár III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve 1-2.*, Budapest, Akadémia, 1896-1898. című összeállítását különböztetni kíván a szerző és a csupán „felelő” *respondens* között. Az ezen munkát alapul vevő Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái I-XIV.*, Budapest, Hornyánszky, 1891-1914. című biográfia gyűjteményében azonban az összes magyar *respondenseket* szerzőként tünteti fel. Míg mérvadóan Zoványi Jenő igyekezett rendet tenni a szerzőség kérdésében, a mai kutatások által már nem feltétlenül igazolt általános elveket felállítva. Vö. Zoványi Jenő: A főiskolai disputatiók és szerzőik, *Protestáns Szemle*, 1936. 12-16.; Megállapításait követik: Herepei János: Az akadémiai vitatkozások és üdvözlő versek egymáshoz való viszonya. In: Keserű Bálint (szerk.): *Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez III.)* Budapest-Szeged, JATE (1971) 376-377.; Bán Imre: *Apáczai Csere János*, Budapest, Akadémiai (1958) 126.; Kovács Sándor Iván: Szepsi Csombor Márton és az Európa varieta. In: Szepsi Csombor Márton: *Európa varieta*, Budapest, Szépirodalmi (1979) 17-18.; Waczulik Margit: *A tárgy világ magyarországi hírmondói XV-XVII. század*, Budapest, Gondolat (1984) 6.; Az általam is feldolgozott néhány politikai disputatio tekintetében a *respondenseket* (Ostrosith, Schödel) szerzőként tünteti fel Klaniczai Tibor (szerk.): *A magyar irodalom története II.* Budapest, Akadémiai (1964) 39.; Herepei János az idézett helyen csak azon dolgozatoknál tulajdonít a hallgatónak önálló gondolatokat, melyeket praeses nélkül vitattak meg.

74 Allweis: i. m. 21.; Königsbergben és Strassburgban például már a 17. század elején (1616, 1621) előírták, hogy az inaugural-disputatiót a jelölteknek kell írniuk. A közigazgatási jogi kar 1616. évi statutuma pl. a doktori dissertációról a következő előírást tartalmazza: Disputationem ipse conscribere debet, de qua materia velit conscriptam Decano exhibere revidendam, revisam et superscriptam curare, ut typis mandetur, publice affigatur et distribuatur die Dominica Disputationem praecedente. Vö. Eichler: i. m. 14 és 17. Más esetekben éppen a színvonal megőrzése érdekében egyes statutumok azt írták elő, hogy a vitairatot a praeseknek kell megfogalmazni. Rasche: i. m. 190. és további példákkal a különböző korokból és egyetemekről. 191-201. A korábbi irodalomban Horn hoz számtalan példát a különböző szabályzatokra. A bázeli jogi kari szokásokra: Mommsen, Karl: *Auf dem Wege zur Staatssouveränität. Staatliche Grundbegriffe in Basler juristischen Doktordisputationen des 17. und 18. Jahrhunderts*, Bern, Francke (1970) 13-14.

nagy valószínűséggel abból indulhatunk ki, hogy jelentősen hozzájárult a szöveg megfogalmazásához. Csakúgy, ha az üdvözlőversekben is *auctorként* jelölik meg a *respondens* diáktársai vagy a professzorok.<sup>75</sup>

c. Természetesen nagyobb a valószínűsége, hogy a *respondens* volt a téma kezdeményezője és a szöveg megalkotója, ha a *disputatio* a hallgató hazai jogával foglalkozott, illetve azt is érintette.<sup>76</sup> A *ius communén* alapuló egyetemi oktatás még azon terület helyi jogának is csak kivételes esetekben szentelt figyelmet, ahol az egyetem székhelye volt. Még kevésbé volt az elvárható, hogy más vidékekről, országokból érkező hallgatók az egyetemi oktatás keretében saját hazai jogukkal is foglalkozhassanak. Az esetleges magántanulmányok mellett erre az egyetlen lehetőséget a *disputatiók* nyújtották. A hallgató érdeklődésétől hajtván és későbbi jogászai gyakorlatának megkönnyítése érdekében választhatta ezeket a témákat. Hazájába visszatérve jó ajánló levél lehetett egy ilyen tárgyú dolgozat. Nehézséget okozhatott azonban a hazai források hiánya, de mint ezt a néhány magyarországi esetben láthatjuk, a *respondensek* erre is találtak megfelelő megoldást.

d. Fenti, elsősorban külső támpontok hiányában csak a *dissertation* módszertani és tartalmi elemzése segíthet annak megállapításában, hogy az általában ismertebb *praeses* oktatási tevékenységébe (az általa meghirdetett előadások tematikájába), tudományos munkásságába, tartalmi-szakmai érdeklődésébe, metodikájába mennyire illeszthető be az adott vitairat, illetve mennyire független attól.<sup>77</sup> A téma, a feldolgozás módszere és a stilisztikai összehasonlítás tehát gyakran – igaz fáradságos munka árán – segítséget adhat a szerző-kérdés megválaszolásában. Nehézséget jelent azonban a források korlátozott volta, az egyes fakultások oktatás-történetének tartalmi feltáratlansága.

Fenti módszerek alkalmazása, segédelvek figyelembevétele sem teheti természetesen minden alkalommal lehetővé, hogy sziklaszilárd álláspontot alakíthassunk ki. Nagy számban fordulhatnak elő esetek, amikor a fenti egyedi vizsgálatok sem eredményeznek bizonyosságot a „szellemi termék” tényleges szerzőjének személyéről. Ilyenkor – *ultima ratio*-ként el kell fogadnunk azt az álláspontot, hogy az adott szöveget a *praeses* és *respondens* többé-kevésbé szoros együttműködése termékének tekintsük, lemondva arról, hogy az egyes szereplők munkájának arányát megállapítsuk.<sup>78</sup> Ez az esetleges „negatív eredmény” tulajdonképpen aláhúzhatja azt az uralkodó felfogást, amely szerint a *disputatiók-dissertation* jellegüknél fogva egy közösségi munka termékei voltak. A témaválasztás, a megfogalmazás, a korrektúra, a cenzúra munkafolyamatait szem előtt tartva egyébként is nehezen képzelhető el, hogy a ránk maradt irathoz kizárólag csak az egyik félnek lett volna köze.<sup>79</sup> Kivételesnek kell tekintenünk, ha a megfogalmazás tekintetében megállapíthatjuk, hogy melyikük milyen részt vállalt a munkából.

75 Marti, *Dissertationen...*, i. m. 296-297.

76 Schubart-Fikentscher: i. m. 74.

77 A külső és tartalmi lehetőségekről részletesen: Schubart-Fikentscher: i. m. 55-89.; Kundert: *Zur Forschungsarbeit...*, i. m. 159-160.

78 Marti: *Von der Präses...*, i. m. 260.

79 Vö. Wieacker: *Geleitwort...*, i. m. 13-14.

## 4. PÉLDÁK A MAGYAR ANYAGBÓL

Az alábbiakban kísérletet teszünk – a rendelkezésünkre álló „magyar” anyagból szemezgetve – arra, hogy megvizsgáljuk mennyire helytállóak vagy cáfolhatók a fennebb felvillantott, a *disputatiók-dissertációk* szerzőségével kapcsolatos elvek, és eddigi vizsgálataink segítségül hívásával bemutassuk, milyen módszerekkel és megfontolások alapján foglalkozhatunk esetleg állást a magyarországi hallgatók nevéhez kötött vitairatok tekintetében a szerzőség kérdésében.

Előzetesen ismételtet meg kell említenünk, hogy az esetek többségében ma már nem foglalkozhatunk egészen biztosan állást abban a kérdésben, hogy kinek a „szellemi terméke” is volt egy-egy nyomtatásban megjelent korai újkori jogi *disputatio*. Mint kifejtettük, nincsenek biztos támpontok, és az eddigi kutatás minden szerzőséggel kapcsolatos állításnak és felvetésnek az ellenkezőjére is hozott bizonyítékot.<sup>80</sup>

Szintén hangsúlyoznunk kell, hogy az egyetemi vitatkozásoknak – így a jogi és politikai témájúaknak is – az esetek jelentős részében nem az volt az elsődleges célja, hogy a hallgató „írás-készségét” és tudományos kutatói vénáját bizonyítsa, hanem annak igazolása, hogy szakmai érvekkel vitába tud szállni saját tézisei, vagy – kellő felkészülés után – a készen leszállított állítások védelmében. A szakmai elmélyedés mindenképpen követelmény volt, de az, hogy az elvárt készségek kinek a szövege alapján kerültek begyakorlásra, vagy bizonyításra, tulajdonképpen nem volt elsődleges kérdés. Természetesen ez nem kell, csökkentse érdeklődésünket a szövegek megfogalmazójának személyével kapcsolatban.

1.1. Az egyik korábban ismertetett, a *communis opinio* felé hajló elvként említettük, hogy a korabeli vizsgál eljárásban szerepet kapó *inaugural-disputatiók* szerzőjének főszabály szerint a jelöltet lehet tekinteni.

A magyar anyagból ezt igazolja az egyik legkorábbi ismert jogi doktori *dissertatio* (*theses*), melyet magyarországi származású hallgató védett meg. A Christoph Lackner - Sopron későbbi polgármestere - padovai doktorrá avatása kapcsán 1595-ben készült munkácska<sup>81</sup> biztosan tekinthető a *peregrinus* munkájának.<sup>82</sup> Ezt nem csak az igazolja, hogy valószínűleg már a 16. században egy *pro gradu* (*inaugural*-) *disputatio* esetén a jelölttől általában nagyobb fokú önállóságot vártak el, mint a *disputatiók-dissertációk* más formáinál.<sup>83</sup> Egyes egyetemeken (így a 16. században Padovában és Bázelen) az

80 Ashmann: *Collegium und Kolleg*. i. m. 236-7.

81 D. A. G. Theses ad Iuris materiam de Hereditatibus quae ab intestato deferuntur. Ex auctoritate Illustris et Magni Viri Dn. Antonii Prosperi, Patritii Spediensis, natione Genuensis, Almae Universitatis D. D. Iuristarum in celeberrimo Patavino Gymnasio V. Rectoris. Conscriptae a Christophoro Lackner Sempronensi Pannonio pro Licentia Doctoratus in utroque iure consequenda. Quas sustinebit in Illustri Italiae universitate Patavina, die Mensis VII. m. Anno a Partu Virgineo M. D. XCV. Patavii Superiorum Permissu. Excudebat Laurentius Pasquatus, Typograph. Almae universitatis Iuristarum. – RMK III. 860.

82 A Lackner padovai tanulmányával kapcsolatos információkra vö. újabban P. Szabó Béla: Szélgjegyzetek Lackner Kristóf padovai tanuló éveihez (Rendhagyó recenzió újralfedezett önéletrajza kiadásához), *Jogtörténeti Szemle*, 2009/1. 33-43.

83 Schubart-Fikentscher: i. m. 32.

*inaugural-disputatiók sine praeside*, azaz *praeses* részvétele nélkül zajlottak, ami azt is jelenti, hogy ezeket a szövegeket valószínűleg maguk a jelöltek dolgozták ki, s így történhetett ez Lackner esetében is.<sup>84</sup>

Ugyanígy foglalkozhatunk állást Sopron második jogi doktora, Wilhelm Artner esetében is, aki Tübingenben lett jogi doktor, és utóbb szintén jelentős vezetője lett Sopron városának.<sup>85</sup> Az ő 1625-ös *Disputatio Juridica Inauguralis*<sup>86</sup> esetében tartalmi megfontolásokból indulhatunk ki. A *Digesta* egyes fejezeteinek nagyon rövid összefoglalását tartalmazó dolgozatban, melyet a híres Christoph Besold professzor elnöklése alatt védett meg, az adásvétel és a dologbérlet szabályaiból szemezgetett Artner. Arra, hogy ebben az esetben a *respondens* volt a megfogalmazó, amiatt gondolhatunk, ahogyan a szöveg a korabeli tübingeni professzorokat említi, midőn gondolataikat idézi: Johann Harpprecht és Martin Rümelint a szerző – eltérően a többi tekintélytől – többször *fautor*nak és *praeceptor*nak nevezi,<sup>87</sup> s ebből következtethetünk, arra hogy Artner jelentős szerepet játszott a dolgozat szövegének koncipiálásában. Rümelint ugyanis – aki 1616 óta oktatott a jogi karon – a *praeses* (Besold) nem nevezhette volna *fautor*ának, hiszen ő maga már 1610-ben professzor volt. Harpprecht – életkoránál fogva – lehetett volna Besold tanára, de az az életszerűbb, ha a két professzorral kapcsolatos megjelöléseket inkább Artner szerzősége melletti – formális – érvként könyveljük el.

Használó eredményre juthattunk egy Hollandiából, 1660-ból vett példakapcsán. A korabeli észak-németalföldi szokások szerint a jelölteknek *sine praeside* kellett megvédeniük doktori téziseiket. (Ilyen esetben a téziszfüzet címlapján a mindenkor *rektor* neve szerepelt.)<sup>88</sup> Enyedi R. Gáspár, aki egyébként egy ifjú nemes, Nadányi János<sup>89</sup> kísérőjeként tanult Németalföldön, jól kihasználta az adódó tanulási és vitatkozási lehetőségeket, és – később említendő – két gyakorlónak tekinthető vitatkozása után 1660. március 30-án doktori téziseit („*pro gradu doctoratus et privilegiis in. U. J. consequendis*”) védhette meg az utrechti jogi kar engedélyével. Bár doktori eljárásának körülményeit nem ismerjük,

84 Kundert: *Einleitung*. i. m. 32. De ez az összefüggés sem ellenpélda nélküli, volt több egyetem, ahol épp az ellenkezője volt az elvárás.

85 Tanulmányaira és rövid életrajzára, egyes műveire vö. P. Szabó Béla: A talán első (római) jogi monográfia magyarországi szerző tollából – A soproni Wilhelm Artner Brevissima Discussiója. In: P. Szabó Béla, Újvári Emese (szerk.): *Universitas „unius rei”. Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből*, Debrecen, DE ÁJK (2014) 257-295.

86 *Disputatio Juridica Inauguralis*. Ex lib. 18 & 19. ff. deprompta, Quam Deo Feliciter Moderante Decreto, auctoritate, et permissu Magnifici Jurisconsultorum Collegij, Inclita Tubinga, Pro summò in utroque Jure gradu & privilegijs Doctoralibus legitime obtinendis Praeside Dn. Christophoro Besoldo Jurisconsulto et Antecessore Longe Celeberrimo Patrono et Praeceptore Suo in Aeternum Colendo, Guilhelmus Artner Oedenburgensis, Publice in Aula Nova solenni censura subijct ad Diem 2. Septemb. horis consuetis, Tubingae, exscribebat Theodoricus Werlin (1625).

87 „Clariß. D.D. Rümelinus fautor observand”; „Clariß. Praeceptor Dn. D. Harpprecht”; „Dnn. Praeceptores Dn. D. Harpprechtus ... D. D. Rümelin.”

88 *Disputatio Juridica Inauguralis*. De Lege Falcidia, Quam Solo Deo ter Opt. Max. Praeside Ex auctoritate Magnifici D. R. D. Gisberti Voetii, S. S. Theologiae Doctoris, ejusdemque Facultatis in Inclita Academia Ultrajectina Professoris Celeberrimi, ibidemque verbi Divini ministri vigilantiss. Nec non Consensu Amplissimi Senatus Academici, & Consultissimae Juridicae Facultatis Decreto. Pro gradu Doctoratus & privilegiis in U. J. consequendis Publice ventilandum proponit Caspar Enyedi, Transylvano-Hungarus. Ad diem 30. Martii, horâ locoque solitis. Ultrajecti: Ex Officinâ Johannis a Waesberge (Anno MDCLX) – RMK III. 2119.

89 Tanulmányaira és néhány alább felmerülő kérdésre vö. P. Szabó Béla: Három neves németalföldi jogász és Nadányi János kapcsolatának nyomai. In: Bozay Réka (szerk.): *Történetek a mélyföldről. Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, Debrecen. Printart-Press Kft. (2014) 188-245.

egyik saját nyilatkozatából annyit megtudunk, hogy a jogi kar négy témát ajánlott fel neki kidolgozásra, és ő ezek közül egy öröklési jogi kérdéskört választott:<sup>90</sup> a *lex Falcidia*, az öröktagyó - az örökösök személyén kívülieknek tett - egyedi juttatásait (*legata*) korlátozó római törvény feldolgozását vállalta.

Természetesen a főszabály alól mindig találunk kivételt is, így az általunk kutatott vitairatok között is található olyan *pro gradu disputatió*t, amely szerzőjének inkább az elnöklő professzort tekinthetjük. A Pozsonyból elszármazott Johann Christoph Thill hosszú jogi tanulmányait koronázta meg azzal, hogy Jénában *pro licentia in utroque jure* bocsátkozzék vizsgára. Az eljárás részeként védte meg 1690 októberében a német-római császár egyházak feletti véghatalmáról szóló *dissertatió*t.<sup>91</sup> A vitakozás *praeses*e, Johannes Philipp Slevogt professzor volt, akinek neve alatt később, jó öt évtized múlva, két ízben is (1743, 1745) újra megjelent a munka. Ezen tény is figyelembe véve, abból indulhatunk ki, hogy a *disputatio* szövege szerzőjének Slevogt professzor tekinthető. Bár a korabeli kiadóknek szokásuk volt olyan vitakozásokat is a professzor neve alatt újra megjelentetni, melyek szerzője a *respondens* lehetett, esetünkben az, hogy az egyes szám első személyben írott bevezető sorok is változatlanul utánnymásra kerültek később, inkább az ellenkezőjét valószínűsíti. Slevogt szerzőségét támasztja az is alá, hogy míg az eredeti füzetben két jogász professzoré mellett Thill asztaltársainak köszöntő verse is megtalálható, addig a két utókiadvány közül az elsőbe már nem került be a diáktársak által írott vers, míg a harmadik kiadásban pedig egyáltalán nincsenek üdvözlőversek.

1.2. A fennebb említett általános megközelítés szerint a nem fokozatszerzésre irányuló vitakozások esetében a *praeses* szerzőségét lehet valószínűsíteni. Ahogy az várható a Kárpát-medencéből induló joghallgatók vitakozásai között erre is, és az ellenkezőjére is találunk példát.

Kétségtelen a *praeses* szerzősége például – a már említett – Lackner 1592-re keltezhető gráci akadémiai vitakozása<sup>92</sup> esetében, melyet egy kezdetleges *disputatiós* kör keretében védett meg, Nicolaus Gablmann felügyeletével. Lackner saját nyilatkozata<sup>93</sup> és más körülmények

90 „... ex quatuor mihi ab Amplissima facultate juridica praescriptis materiis ... Lege falcidiam interpretari illustriores moturus quaestione aggredior.” Vö. De Lege Falcidia A.

91 De Advocacia Imperatoris Ecclesiastica Disputatio Inauguralis Qvam Rectore Magnificentissimo Serenissimo Principe ac Domino Domino Iohanne Gvilielmo Duce Saxoniae, Juliaci, Cliviae Ac Montium, Ut Et Angriae Ac Westphaliae, Etc. Ex Decreto Illustri JCtorum Ordinis In Incluta Salana Praeside Dn. Ioh. Philippo Slevogtio, D. Et Pandect. Prof. Collegiique Juridici Et Scabinatus Assessore, Patrono ac Fautore suo aetatem colendo Pro Licentia Summos in Utrouque Jure Honores & Privilegia Doctoralia legitimè consequendi Publico Eruditorum Examini sistit Ioh. Christophorus Thill, Poson. d. XV. Octobr. A. D.M. DC. XC. In Auditorio JCtorum horis ante- & pomeridianis. Jenae, Literis Bauhoferianis. - VD17 12:138205C - RMK III/2. 3631.

92 Theses De usucapionibus, donat. et seqq. II. tit. Lib. II. Inst: Iur. cum materiis D. & C. Nobilioribus Ad disputandum propositae in Gymnasio Illustri; Styriae procerum Graciensi, Nicolao Gablmann, I.C. Respondente Christophoro Lacknero Sempronienzi Pannonio, Graetii Styriae excudebat Ioannes Faber (Anno M.D.XCII) – RMK III. 5524.

93 „E tanulmányokkal Lackner több mint egy évig foglalkozott – az említett professzor és tanár [Gablmann] keze alatt –, és zárt falak között, a jogász kollégium többi kollégájával és társával együtt újból megvitatta a mondott téziseket... Ekkor Gablmann a tanulók közül rá osztotta a választókat szerepét az elbirtoklásokról és ajándékozásokról, illetve az Institutiones II. könyvének következő két címéről szóló kinyomtatott tézisek [vitájában], míg az elnök saját maga volt. A tézisek védelmében Lackner képességei szerint érvekkel állt elő, az ellenérvek pedig válaszolt.” Vö. Tóth Gergely (szerk.): *Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid életrajza - Vitae Christophori Lackner I.U.D. hominis, brevis consignatio, (Sopron város történeti forrásai C. sorozat, 5. kötet)*, Sopron, Soproni Levéltár (2008) 88-89., 90-91. (Tóth Gergely fordítása).

is arra utalnak, hogy a szerző a *praeses* lehetett: Lackner sikeresen megvédte a téziseket, de sem magában a szövegben, sem a soproni tanácsnak címzett ajánlólevelében<sup>94</sup> nem találunk utalást arra, hogy Lackner magának vindikálná a szöveg szerzőségét. Emellett a Lackner számára rendelkezésre álló viszonylag rövid idő (alig egy év), és a gráci iskola alacsony – jogi – oktatási színvonala is azt valószínűsíti, hogy a vitára bocsátott szövegek kidolgozója inkább Gablmann lehetett.<sup>95</sup>

Hasonlóan a professzor tollából származónak kell tekintenünk azt a két vitaszöveget, melyet évtizedekkel később két kelet-magyarországi *respondens* védett meg a frízöldi Franeker egyetemén. Püspöki Jánosnak valószínűleg 1657-ben,<sup>96</sup> Enyedi R. Gáspárnak 1659-ben<sup>97</sup> a neves franekeri jogászprofesszor, Johann Jacob Wissenbach bocsátotta rendelkezésére a vitakozásai alapjául szolgáló szöveget. A két szöveg annak a vitakozássorozatnak képezte részét, melyet a *praeses* éveken keresztül – több tucatnyi hallgató *disputatióján* elnökölve – a jusztiánuszi *Codex* kommentárját összeállítandó rendezett meg magánfoglalkozásként. Az eredetileg több részletben megjelent, a már megjelent köteteket folyamatosan az újabban elkészült részekkel bővítő vállalkozás keretében kaptak lehetőséget hazánkiai arra, hogy a jusztiánuszi *Codex* szövegén gyakorolhassák a jogi érvelést, ellessék a jogtudósok módszertanát, feldolgozva a Wissenbach által megfogalmazott szöveget.

Az, hogy egy szöveget egy vitasorozat (*collegium disputatorium*) keretében tárgyaltak meg, nem feltétlenül jelenti, hogy a szöveg kivétel nélkül a professzortól származott volna. Ezt igazolják Erhard Artner, 17. század eleji soproni peregrinus tübingeni jogi tanulmányai, ahol ő nem kevesebb, mint öt *disputatió*hoz adta a nevét Johann Harpprecht professzor *Institutio-collegiuma* keretében, 1605-ben és a rákövetkező évben. Bár később a professzor magáénak mondta valamennyi *disputatió*t,<sup>98</sup> s – mint azt fennebb érzékeltettük – a kor szokása szerint ezt joggal tehetette, mégis az Artner nevéhez köthető szövegek egyik-másikjának közelebbi vizsgálata mintha cáfolhatóvá tenné ezt a megnyilatkozást. Erhard

94 A levél a Soproni Levéltár anyagában található az alábbi külzeti felirattal: 1592. 11.<sup>a</sup> 8<sup>bis</sup> Litera Christophori Lackner LL. Studiosi ad Senatam Soproniensem. Lad. II. Fasc. 1. Num. 7. Ebből részletet közöl Tóth Gergely: „Hoc recipio hisce Thesibus, quas ingenii excolendi gratia pro virili defendendas assumi, quia jussus ab eo, quem optime nostris, cuius auctoritas non modo apud me, verum apud nostrates plurimum valet.” Tóth: i. m. 149.

95 Vö. P. Szabó Béla: Lackner Kristóf első nyomtatott jogi munkája. In: Jakab Éva (szerk.): *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, SZTE ÁJK (2004) 333-367.

96 Disputationes Juridicae XXXVII. & XXXVIII. Desumptae Ex Titulis XLVII. XLVIII. XLIX. L. LI. LII. LIII. Ubi & apud quem cognitio in integrum restitutione agitando sit: de Reputationibus: Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse, &c. Lib. II. Cod. Justin. Quas Deo Propitió, Sub Praesidio D. Johanni Jacobi Wissenbach, J.U.D. ejudem Facultatis in Celebrissima Frisiorum Academia Professoris Primarii, Fautoris & Praeceptoris sui aetatem venerandi, Publicè ventilandum proponit Joannes Puspekus Hunno Ungarus, Franekerae, Ex Officina Idzardi Alberti (Anno M DC LVIII). - RMK III. 1983.

97 Disputationum Juridicarum XCV. & XCVI. Desumptae Ex Titulis XXXIX. XL. XLI. XLII. XLIII. XLIV. De hereditate vel actione vendita: Quae res vendi non possunt: Quae res exportari non debeant: de Eunuchis: de Patribus qui fil. distrax. de rescindendis vend. Lib. IV. Cod. Justin. Quas Sub Praesidio D. Johannis Jacobi Wissenbach, J. U. D. ejusdemque Facultatis in Celebrissima Frisiorum Academia Professoris Primarii, Fautoris & Praeceptoris sui aetatem venerandi, Publicè ventilandum proponit Caspar Enyedi, Transylvano-Ungarus, Franekerae, Ex Officina Johannis Wellens (MDCLIX). - RMK. III. 2055.

98 Harpprecht állítása azt jelenthetné, hogy heti-kétheti rendszerességgel le tudott tenni egy-egy teljes mértékben saját szövegezésű vitairatok hallgatói asztalára. Ez annak ellenére megsüvegezendő teljesítmény lenne, hogy Harpprecht ekkoriban már tizenkét éve katedrán volt.

Artner legelső *disputatiójához*<sup>99</sup> ajánlást és versikét is fűzött, melyben kétszer is arra utal, hogy a téziseket a sajátjának tartja („*signa pietatis meae edam*”, „*hasque theses scribam*”). Ez még – a szellemi termékekhez való korabeli viszonyulást ismerve – természetesen nem jelenti bizonyosan, hogy valóban Artner fogalmazta meg a téziseket (ennél és további *disputatiói* esetén), de mindenképpen mutatja, hogy azt sajátjának érezte, és büszke volt *respondensi* működésére. Mérlegelendő az is, Artner első *disputatiója* megfogalmazása idején már több éve Tübingenben tartózkodott, s ezen idő alatt elsajátíthatta gondolatai papírra vetésének, érvei alátámasztásának módszertanát is, és hozzájuthatott ahhoz a szakirodalomhoz, melyre a *disputatiókban* hivatkozott/hivatkoztak.

Terjedelmi okokból nem részletezhetjük az Erhard Artnert *respondens*ként feltüntető valamennyi vitairat elemzését a szerzőség szempontjából, de összegzésként megállapíthatjuk, hogy a szövegek stílusjegyeit, az egyes *disputatiókban* feldolgozott irodalmat, Harpprecht, mint hivatkozott szerző megjelenését és megjelenítését összehasonlítva, valószínű az, hogy az Artner által respondeált szövegek közül az elsőt mindenképp, az utolsót<sup>100</sup> nagy eséllyel ő fogalmazta meg. A harmadik<sup>101</sup> esetében ez kevésbé valószínű, míg a maradék két nyomtatvány<sup>102</sup> szövege megfogalmazójának bizony tekinthetjük Harpprecht professzort.<sup>103</sup>

99 Disputatio VIII. De Cura Sive Curatione. Quam ... Svb Paresidio Clarissimi et Consvltissimi Viri: Dn. Iohannis Harpprecht, V.I. Doctoris, et Antecessoris celeberrima Tubingensi Academia praestantissimi, et Iuridicae Facultatis p.t. Decani spectatissimi: Dn. Praeceptoris sui nullo non obseruantia ac honoris cultu prosequendi: Exercitii Gratia Examinandum propopnit: Erhardvs Artnerus Soproniensis. Pannonius, Ad Diem 20. Febr. horis locoque visitatis, Tvbingae, 1605. In: Iohannis Harpprecht, U.J.D.: Ad quatuor augustissimi Principis Iustiniani Institutionum libros, disputationum, Quae Commentariorum vice fungi poterunt; In Incltya Tvbingensi Academia, Svdiostae Iuventutis exercendae causa propositarum: Pars Prior: Complectens Disputationes XXXII. quarum Elenchus post Praefationem exhibetur, Tubingae (1605) 95-106. - VD17 1:012 956W - RMK III. 5712.

100 Disput. XXIII. De satisfactionibus. Qvam... Qui sedet excelsi Rector in arce Poli: Praeside, Viro Nobilissimo Et Consvltissimo, Dn. Iohanne Harpprecht: U.J.D. et in incltya Tubingensi Academia Professores Ordinarios: Dn. Praeceptore et Fautore suo omni observantiae titulo prosequendo: Examine Svbmittit cuiusque defensionem ad diem 22. Martij, hora 7. matutina in se suscipiet: Erhard. Artnerus, Soproniensis, Pannonius, Tvbingae, 1606. = Harpprecht: Ad quatuor ... Institutionum libros, Pars Posterior., i. m. 553-566. - VD17 1:012979G - RMK III. 5736.

101 Disp. XXXII. De bonorum possessionibus. Quam ... Svb Praesidio, Nobilis Et Consvltissimi Viri: Dn. Ioannis Harpprecht: Iurisconsulti, et Antecessoris in celeberrima Tubingensi Academia clarissimi: Dn. Praeceptoris sui observandissimi: Exercitii Causa Defendendam suscipiet: Ad 10. diem Aug. hora, locoque consuetis: Erhardus Artnerus, Soproniensis, Vngarus, Tvbingae, 1605. = Harpprecht: Ad quatuor ... Institutionum libros... Pars Prior, i. m. 553-567. - VD17 1:012956W - RMK III. 5712;

102 Disp. XX. De testamentis ordinandis: de militari testamento: et de iis, quibus non est permissum facere Testamentum, Qvam ... Svb Patrocinio, Clarissimi Et Consvltissimi Viri: Dn. Iohannis Harpprecht, V.I.D. excellentissimi, et in Illustri Tubingensi Academia Antecessoris Iudatissimi: Domini Praeceptoris et Fautoris sui omni observantiae gener honorandi: Exercitii Gratia Examinandum proponit, Ad diem 18. Maij, hora locoque consuetis: Erhardus Artnerus, Soproniensis Pannonius, Tvbingae, 1605. = Harpprecht: Ad quatuor ... Institutionum libros... Pars Prior, i. m. 321-344. - VD17 1:012956W - RMK III. 5712.; Disputat. XI. De emphyteusi. Qua Totius Iuris Emphyteutici Materia nervosa ac dilucide explanatur: In Illvstrissima Atque Florentissima Tvbingensi Academia ad discutiendum proposita: a Nobilissimo, Et Consvltissimo Viro: Dn. Ioanne Harpprecht, U.J.D. et ibid. Antecessore dignissimo: Praeceptore suo vere colendo: Respondente, Erhardo Artnero, Soproniensis Pannonio. Ad diem 21. De hora locoque stasis, Tvbingae, 1605. = Iohannis Harpprecht, U.J.D. Ad quatuor augustissimi Principis Iustiniani Institutionum libros, Disputationum, Quae Commentariorum Loco Esse Poterunt: In Celeberrima Tvbingensi Academia, Svdiostae Iuventutis Exercendae gratia propositarum: Pars Posterior: Continentes itidem Disputationes XXXII. quarum Elenchus Praefationi est subiunctus, Tubingae (1606) 217-246. - VD17 1:012979G - RMK III. 5736.

103 A részletekre vö. P. Szabó Béla: Erhard Artner jogi tanulmányai Tübingenben a 17. század elején, *Soproni Szemle*, 2011/4. 361-380.

2.1. Megállapítottuk korábban azt az elvet is, hogy annak ellenére, hogy egy vitairat címlapján, vagy előszavában a hallgató szerzőként jelöli meg magát (*auctor, autor et respondens* stb.), ez nem ad bizonyosságot a szerző kilétével kapcsolatban. Épp-ellenkezőleg fokozott óvatosságra kényszerül a kutató. S mégis: végigvizsgálva azokat a magyarországiak által megvédett vitairatokat, melyek címlapján, vagy az ajánlás alárőpőként a hallgató ilyen megjelölést kap, egyiknél sem állapíthatjuk meg biztosan, hogy egyértelműen csak a *praeses* állna a szöveg mögött. Alaposabb vizsgálatok alapján azonban nincs kizárva annak lehetősége, hogy kiderül majd: az „*auctor*” készen kapta a megvédendő szöveget.

2.2. A szerzőséget önmagának vindikáló *repondens* – mint láttuk – nem minden esetben tekinthetjük „bitorlónak”, különösen nem, ha egyéb körülmények is az ő szerzősége, vagy jelentős közreműködése mellett szólnak.

Ilyen esettel találkozhatunk nagy valószínűséggel például a már ismert soproni Wilhelm Artner esetében. Ő első tübingeni szereplésén – a korabeli felfogás szerint – a politikatudomány körébe sorolható, s hazája viszonyait bemutató *dissertatio politico iuridica*-ja<sup>104</sup> téziseit védte meg mentora, Besold professzor védőszárnyai alatt 1624-ben. Artner a címlapon Besoldot a maga *patronus*aként és *praeceptor*aként köszönti, a munkát Sopron vezető személyiségeinek ajánlja, tanulmányai tanúságaképpen („*studiorumque suorum testimonium*”). Az ajánló szavakat, mint „*Author et Resp.*” írja alá. Artner szerzőségét azonban nem csak ez az „önbesorolás” igazolja: egyrészt a szövegben megtalálható nyilatkozatok, személyes utalások, másrészt a munka viszonylag töredezett gondolatmenete, anizksz-szerűsége valószínűsíti egyértelműen, hogy a szöveg Artner munkájának tekinthető.<sup>105</sup> Továbbá fontos megemlíteni, hogy Besold több tucat – általunk teljességre törekvően áttekintett – *politici*, vagy *politico-iuridici disputatiói* között egy hasonló jellegű sincs, vagyis tárgyát, műfaját tekintve nem vitatható el Artner munkájától egy bizonyos értelemben vett egyediség, úttörő jelleg.<sup>106</sup>

Már látott okból tekinthető egy másik munkácska<sup>107</sup> szintén Wilhelm Artner saját munkájának. Az 1624. október 30-án a jogászok előadótermében nyilvános vitára kitűzött

104 Dissertatio Politico-Iuridica De Regno Hungariae, eiusque Jure: quam Deo Ter. Opt. Max. Adiuvante Praesidente Nobilissimo et Clarissimo Dn. Christophoro Besoldo, Incltyae Universitatis Tvbingensis Antecessore celeberrimo, & p.t. Rectore Magnifico, Patrono & Praeceptore suo, aeterna summi honoris observantia prosequendo; In Auditorium Jurisconsultorum Ad diem ... Julij publice excutiendum et ventilandum Proponit Guilelmus Artner Oedenburgensis, Tubingae, Typis exscribat Theodoricus Werlin, (1624). - VD17 23:286281K - RMK III. 1366 és 6145.

105 Ebben a tekintetben nem osztom Hoffmann Gizella azon véleményét, amely a vizsgált munkát Besold művének tekinti. Vö. Hoffmann, Gizella: *Hungaria in der Bibliothek von Christoph Besold (1577-1638)*, Ungarn Jahrbuch 28 (2007), 242. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartom, bár erre eddig konkrét bizonyíték nem került elő, hogy Artner használhatta Besold könyvtárát, mivel több általa idézett szerző történeti, földrajzi művei, valamint a Tripartitum is – Hoffmann áttekintése szerint – megtalálhatók voltak a professzor könyvtárában. Vö. Uo., 244-247.

106 P. Szabó Béla: Hungarológiai munkácska jogtudományi hangsúlyokkal a 17. század első feléből, *Gerundium - Egyetértésműhelyi Közlemények*, 2017/1. 147-165.

107 Disputatio Iuridica De Injuriis, Quam Cum Deo, Autoritate & permissu Nobilissimo ICC. Ordinis Sub Praesidio dn. Christophori Besoldi, IC. Ac In Academia Tvbingensivm Antecessoris et Professoris eminentissimi, p. t. Decani spectatissimi, Praeceptoris ac Patroni sui summe colendi, observandi: Guilelmus Artner Oedenburgensis, publicae, placidaeque disquisitioni in Acroasi JCC. submittit. Ad diem XXX. Octob. Tubingae. apud viduam Johann-Alexandri Celii (1624). - Vö. VD17 14:026660M.

rendkívül népszerű témakört érintő szöveg (*De Injuriis*) szerzőjének bizton tekinthetjük Artner. Ezt nem feltétlenül a munka viszonylagos egyszerűsége alapján vélelmezhetjük, hiszen több tucat jogi forráshely mellett, jó néhány „modern”, elsősorban német jogi szerző munkáira hivatkozik, hanem inkább azon megfogalmazásokból, amelyek révén a tübingeni professzorok megemlítődnek az *apparatus*ban. Artner kifejezetten a személyes, tanár-diák kapcsolatra utal Besold, valamint Harpprecht és Bocer műveinek felhívása esetén.<sup>108</sup> Vagyis a munka valószínűleg egy hallgató, Artner tollából származik. A több esetben előforduló egyes szám első személyű fogalmazás is Artner szerzőségét valószínűsíti, sokkal inkább, mint az, hogy az ajánlásban „*Author et Respondens*”-ként tünteti fel magát. A munka hirtelen megszakadása és az ottani – esetlennek tekinthető – megfogalmazás is inkább egy „kezdő” szerzőségére enged következtetni.<sup>109</sup>

Hasonló eredményre futhatunk ki azon egészen érdekes eset kapcsán, melyet egy tekintélyes wittenbergi városvezető nevéhez köthetünk. Történt, hogy az észak-magyarországi származású, Wittenbergben teológiát tanuló, majd ott letelepedő és vezető pozíciókat betöltő Matthias Christophori, aki már negyvenes évei felé közelített, egy jogi vitakozás erejéig visszaült az „iskolapadba.” Egy 1673-ban kinyomtatott téziszfüzet arról tudósít, hogy Christophori egy eljárásjogi vitakozáson vett részt *respondens*ként Joachim Nerger helyi jogászprofesszor elnöklétével.<sup>110</sup> A munka ajánlásában, melyet Boroszló tanácsának címzett, jogi tanulmányai első zsengéjének nevezi a munkát („*Legalis mei Studii Primitias*”). A munka címlapján Christophori életkora miatt támogatói és polgártársai jóindulatát kéri, ugyanakkor szerzőként jelöli meg magát. Saját munkát feltételez az is, hogy előszóban leírja, hogy a *praesestől* kapott témát ő dolgozta ki. A füzet végén az üdvözlő versekből is az olvasható ki, hogy Christophori maga dolgozta ki téziseit. Magyarország üdvözlői is *autornak* titulálták.

2.3. A címlapon megjelenő „*auctor et respondens*” megjelölés megbízhatatlanságát egy olyan példával is igazolhatjuk, amely még inkább bizonytalanságban hagyja az állásfoglalásra törekvő olvasót.

Nemrégiben rendelhattunk magyarországi *respondens*hez egy 17. század végén, a kielit egyetemen megszületett vitairatot. Az utóbb szintén Sopronban, a 18. század első felében fényes közpályát befutó Johannes Wohlmuth neve - származási hely megjelölése nélkül -

108 Besoldot a következőképpen említi: „Dn. Praeses Patronus et Praeceptor meus aeternae observandus” (Sectio prima, Thesis III.). De Bocert és Harpprecht is támogatóinak nevezi a szerző: „cum Nobilissimis et Excelentissimis fautoribus meis” (Sectio Secunda, Thesis V.)

109 „Nunc filium Thesium hujus copiosissime materiae abrupte, habita temporis ratione, cogor, ac finem disputationi ita breviter impono.” Vö. De injurijs, i. m., B2 verso. Egy tekintélyes professzor bizonyosan nem engedett volna meg magának egy ilyen zárást.

110 Cum Benevolo Magnifici & Nobilissimi Ictorum Ordinis permissu, Exercitium Iuridicum, De Testimonio ad Perpetuam rei memoriam in causis Civilibus, ex Novae Electoralis Saxonicae Ordinationis Iudiciariae Tit. XXVII. Sub Praesidio ... Dn. Joachimi Nergeri, J. U. D. & Professor Pandectar. Publ. Curiae Elect. Scabinatus & Facult. Juridivca, quae hic loci sunt, nec non Iudicii Ducalis quod in inferiori Lusitiae Marchionatu est, Assessoris Gravissimi. Dn. Compatri, Patroni, & Studiorum Promotoris omni observantia aetatem prosequendi, Publice discutiendum proponit Autor Matthias Christophori, Hungarus, Senator Wittebergensis in Auditorio Juris Consultorum ad diem 23. Octobr., Wittebergae, Typis Hakianis (1673). – VD17 12:142925F - RMK III. 2633.

tűnik fel egy államjogi munka címlapján. Az érdekesség, hogy az 1691-es füzetecske két jelentősen eltérő változatban jelent meg Kielben, ugyanabban a nyomdában. Az egyik változaton, Wohlmuth „*Autor et Respondens*”-ként tűnik fel, s ez a változat meglehetősen takarékosan van nyomtatva, mindössze 32 számozott oldalon.<sup>111</sup> A másik füzetben a munka latin címe mellett németül is megjelenik a tárgy („*Von Staat-Heyraten*”), s ezen már nem szerepel a Wohlmuth szerzőségére való utalás, s ez a változat másfélszer terjedelmesebb, összesen 48 számozott lapot tesz ki.<sup>112</sup> A két változat létét és eltérését talán azzal lehet magyarázni, hogy az utóbb említett, nagyobb terjedelmű változat lehetett az, amelyet – a korabeli gyakorlat szerint – állami költségen nyomattak ki, míg a Wohlmuthot szerzőként feltüntető, de ugyanakkor kisebb terjedelmű és ezért talán kisebb költségű füzetet, valószínűleg a hallgató nyomatta ki, saját költségén. A nyomtatvány több későbbi kiadásban is az utókorra maradt: az egyik eredeti füzet 1700-as dátumot viselő replikátuma (ugyanabból a kielit nyomdából), valamint egy-egy 1733-as és 1745-ös wittenbergi utánnyomás. Valamennyi változat címlapján szerepel a *respondens*, Wohlmuth neve.

Mint a vonatkozó szakirodalomból kiderül, a munkát eddig egyértelműen a *praeses*, Elias Augustus Stryk művének tekintették. De ez a vélekedés nem megingathatatlan. Természetesen azt nem tekinthetjük bizonyító erejűnek, hogy az egyik nyomtatványváltozaton Wohlmuth, mint szerző és válaszoló jelenik meg. Ez – a ma elfogadott módszertani megközelítés szerint – nem igazol semmit, hisz a hallgató szorgalmának bizonyítása okából általános szokás volt az illetén megjelölés még akkor is, ha bizonyosan nem a diák vetette papírra a dolgozat téziseit, hanem készen kapta azokat a *praesestől*. Wohlmuth és Stryk esetében azonban mindenképpen megfontolandó az a körülmény, hogy bár a munkában ugyan többször használ a szerző egyes szám első személyt, de az „*ego*” egyetlen esetben be is azonosítható. A szerző a nem egyenrangú személyek házasságával kapcsolatos kérdéskörben felhozott példák tárgyalása során egy „szülőföldjéről” származó példát is említ, s ennek körében a kalandos sorsú István herceg, II. Endre magyar király utószülőtt fia történetét emlegeti fel.<sup>113</sup> Természetesen ez az egy szöveghely nem bizonyítja teljességgel Wohlmuth szerzőségét, de mindenképpen azt valószínűsíti, hogy ő maga is részt kapott a szöveg megfogalmazásában. Ugyanakkor a munkában hivatkozott jogi és történeti források meglehetősen irodalmi tájékozottságot tükröznek, amely körülmény egy tapasztalt szerzőre utal, vagyis egyértelműen nem oszlatható el a bizonytalanság a szöveg szerzőségével kapcsolatban.

111 Disputatio Iuridica De Matrimonio Ex Ratione Status / Quam In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Augusto Strykio J.U.D. & PP. In Auditorio Maiori, Ad D. XXVII. Maii, MDCXCI. Publicae Disquisitioni Submittit Johannes Wohlmuth, A. & R., Kiloni, Typis Joachimi Reumanni, Acad. Typogr. – VD17 23:665370Y

112 Disputatio Iuridica De Matrimonio Ex Ratione Status, Von Staats-Heyrathen / Quam In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Aug. Strykio, J.U.D. & PP. In Auditorio Maiori, Ad D. XXVII. Maii, MDCXCI. Publicae Disquisitioni Submittit Johannes Wohlmuth, Kiloni, Typis Joachimi Reumanni, Acad. Typogr. (1691). – VD17 12:177869P

113 „Mihi patrium recensuisse sufficiat...” Stryk, Elias Augustus – Wohlmuth, Johannes: 1691. i. m. 19.

3. Már az eddigiekben is ízelítőt kaphattunk azokról a megközelítési módokról, módszerekről, amelyek - a *disputatiók külső-formai* vagy belső-tartalmi jegyeit segítségül hívva - alkalmazhatók, ha egyáltalán állást kívánunk foglalni arról, hogy melyik fél szellemi termékének tekinthető egy vitatkozás szövege. Zárásként néhány érdekesebb példával olyan további vizsgálati lehetőségre kívánjuk még felhívni a figyelmet, melyeknél a füzetecskék és szövegük egyedi vizsgálatából vonhatók le következtetések.

3.1. Bizonyos esetekben egyes külső körülmények is segítenek az állásfoglalásban. Ez a helyzet a Sopronból elszármazott, a s utóbb a tübingiai Arnstadt város jegyzőjévé lett Georg Christoph Zuanna Wittenbergben megvédett genealógiai és államtörténeti vitatkozás esetében. A joghallgató Zuanna valószínűleg 1678 júniusában védte meg a szöveget – a tanári pályája során a vitatkozások révén több magyarországi hallgatóval szoros munkakapcsolatban álló – Georg Caspar Kirchmaier bölcsészprofesszor elnöklete alatt.<sup>114</sup> A Zuanna által vitában védett *dissertatio* szövege minden bizonnyal Kirchmaier professzor munkája volt. Ennek legfőbb bizonyítéka, hogy ugyanez a szöveg, azonos nyomdatechnikai kivitelben – csak a címlapján változva – 1680. október 27-i dátummal egy szintén magyarországi hallgató, a pozsonyi Georgius Daniel Rehlinus vitatkozásának alapját is képezte.<sup>115</sup>

3.2. A *disputatio* kísérő szövegeiben (ajánlások, üdvözlőversek) található nyilatkozatok szintén utat mutathatnak a szerzőség kérdésében, de ezek sem vezethetnek mindig jól lehatárolható következtetésekre.

Vannak esetek, amikor ezen nyilatkozatok inkább a *respondens* szellemi termékeként tüntetik fel a dolgozatot. Ilyennek tekinthető a legkorábbi ismert korai jogi *disputatio*, melyet magyarországi hallgató védett: gróf Révai Péter, a későbbi koronaőr, 1591-ben Strassburgban Paulus Graseccius elnöklete mellett megvédett *disputatio*ja<sup>116</sup> ajánlásában utalásokat tesz – harmadik személyt használva magára – közreműködésének mértékéről: „*conscripta*”, „*a se exercitij gratia instituta*.” A munkához írott dicsőítő versekben leírtak szerint a Révai által kifejtett téziseket nagy megelégedettséggel fogadta az *Academia* közönsége: „*proposita a se, de mutui contractu, theses, summa cum doctorum laude, in celeberrima Argentoratensium Academia defendentis*.” Mivel a vitatkozás alapjául szolgáló szöveget egy átlagos korabeli iskolai szakmunkaként értékelhetjük, s mivel Révai megfelelő időt töltött abban a szellemi környezetben, amelyből ezek a jogtudományi zsengek fakadhattak, úgy értékelhetjük, hogy a *respondens* is jelentős

mértékben hozzájárulhatott a vitairat meritumához. Bizonyos, hogy az ifjú gróf olyan szakmai ismereteket szerezhetett Elzászban, melyek megalapozhatták későbbi – korabeli értelemben vett – publicisztikai, vagyis közjogi munkásságát.

Szintén strassburgi példákkal igazolhatjuk, hogy esetről esetre milyen változatos is lehetett ugyanazon professzor és tanítványa munkakapcsolata a *disputatiók* terén.<sup>117</sup> Az eperjesi származású Johannes Melcer Eperieszy több *disputatiót* védett meg az 1590-es években a híres Dionysius Gothofredus elnöklete alatt. Az egyik *Codex-vitasorozat*hoz tartozó munka<sup>118</sup> kapcsán, Melcer levelet írt apjának, melyben úgy nyilatkozik, hogy bár az addig megjelent *disputatiós* szövegeket<sup>119</sup> a sajátjának tartja, de Gothofredus irányító tanácsai nélkül a művek nem jöhettek volna létre.<sup>120</sup> Ez a nyilatkozat érzékletes megjelenítése annak az említett szimbiózisnak, ami összekötötte a munka során a *praeses* és a *respondens*, s amely kapcsolat a magyarországi származásúak dolgozatai többségével kapcsolatban is megerősíthető.

Ez akkor is így volt, midőn a körülményekből, vagy a nyilatkozatokból (vagy éppen azok ellenére) a *praeses* – korban elfogadott és vélelmezett – szellemi túlsúlya feltételezhető. Ez a helyzet a Paulus Voet, utrechti professzor védnöksége alatt Nadányi János és Enyedi R. Gáspár által megvédett *disputatiók* esetében. Voet egy (szerény) kilenc *disputatióból* álló, négy évre kiterjedő vitasorozatban a jusztniánuszi tankönyv (*Institutiones*) első két fejezetének szövegét vette górcső alá tanítványai közreműködésével. A vitatkozók közé besorolást nyert előbb Enyedi, majd Nadányi is, akik az utolsó három alkalommal szerepeltek *respondens*ként. Enyedi<sup>121</sup> és Nadányi<sup>122</sup> is (utóbbi csak az első esetben) hosszabb ajánló szöveget írt vitatkozása élére, melyben vázolták törekvéseiket, s magukat

117 Vö. P. Szabó Béla: Dionysius Gothofredus magyarországi tanítványai Strasbourgban. In: Sáy Pál, Szabó Béla (szerk.): *Dum spiro doceo. Huszti Vilmos Emlékkönyve*, Miskolc, Bíbor Kiadó (2000) 191-229.

118 *Disputatio De Legibus Et Consuetudinibus Ex primo Codicis Et VIII. Eiusdem Cod. Tit. LIII. Deprompta. Quam praeside ... D. Dionysio Gothofredo IC. Celebrerrimo, Et In Inclita Argentoratensium Academia Professore Discutendam publice proponit, et defendere conabitur Ioannes Melcerus Eperiesy Nobilis Vngarus, Argentorati (1595).* – RMK III., 5557. – VD16 ZV 25075.

119 *Theses De Ivrisprudentiae Definitione Et Fine: Item De Ivstitia, Ivre Et Personis, quae alieno Iuri subiectae sunt, quae ratione eo Iure liberentur, Depromptae Ex Institutionum XII. Prioribus. Titulis, cum materijs Digestorum et Codicis nobilioribus. Quas ... Sub Praesidio D. Dionysii Gothofredi IC. Et In Inclita Argentoratensium Academia Professoris, Disputandas publice proponit: Ioannes Melcerus Eperiesy, Argentorati (1595).* – VD16 ZV 25074.

120 „*Qui domini in illa a me compellati, uti spero, laborem meum (ne dicam sumptus) si in aliis superioribus meis thesibus, in praesentibus profecto, sive numerus, sive pondus spectetur, maximum, (nihil enim d. Gothofredus perperam aut superfluum poni voluit) aequi bonique consulti fuissent...*” Idézi Melcer István: Melcer János ismeretlen strassburgi dissertációja 1595-ből, Magyar Könyvszemle, 1888. 256.; A levél egyébként jól mutatja, hogyan, milyen anyagi áldozatok árán kerültek kinyomtatásra a vitairatok, s hogyan küldték őket haza a diákok, egyetemi teljesítményeiket igazolandó.

121 *Disputatio Juridica, De Iustitia et Iure Septima, Quam F. D. O. M. Sub Praesidio Viri Clarissimi, D. Pauli Voet, Juris in Illustri Academia Ultrajectina Professoris ordinarii. Publice ventilandum proponit Caspar Enyedi, Panno-Dacius. Ad diem 20. Martii, horis locoque solitis. Ultrajecti, Ex Officina Johannis a Waesberge (Anno MDCLVII).* – RMK III. 1994.

122 *Disputatio juridica de iustitia et iure octava, Et quidem De Lege Regia quam F.D.O.M. sub praesidio Viri Clarissimi D. Pauli Voet, Juris in Illustri Academia Ultrajectina Professoris ordinarii publice ventilandum proponit Johannes Nadányi Ungarus, Ad diem 26. Junii, horis locoque solitis, Ultrajecti: Ex Officina Johannis a Waesberge (Anno MDCLVIII).*; *Disputatio juridica de iustitia et iure nona. Quae est de Principum Constitutionibus quam favente Deo Opt. Max. sub praesidio Viri Clarissimi Pauli Voet, Juris in Illustri Academia Ultrajectina Professoris ordinarii. Publice ventilandum proponit Johannes Nadányi Ungarus, Ad diem 8. Decembris, horis locoque solitis, Ultrajecti, Ex Officina Johannis a Waesberge (Anno MDCLVIII).* – RMK III. 2024.

114 De Originibus Habsburgico-Austriacis, Et Hohenzollerano-Brandenburgicis, Disserent in Publico Praeses Georgius Caspar Kirchmajerus Prof. Publ. & Respondens Georg. Christoph. Melchior de Zuanna, Nob. Sempron. Ad. d. [...] Iunii hor. Lq; solit. Wittebergae, Literis Johannis Wilckii. – VD17 3:009704Q – RMK III. 4260.

115 De Originibus Habsburgico-Austriacis, Et Hohenzollerano-Brandenburgicis, Disserent in publico Praeses Georgius Caspar Kirchmajerus, P. P. Et Respondens Georgius Daniel Rehlinus, Poseniensis Hungarus, Ad diem XXVII. Octobr. hor. Lq; solitis Wittebergae, A. MDCLXXX, Literis Johannis Wilckii. – VD17 23:307954F

116 *Disputatio De Mvto Materia non minvs difficilis qvam vtili in Inclita Argentoratensium Academia exercitij causa a Generoso d. Petro de Revva, Comite Thurozensi etc. Vngaro, conscripta, et Preside Clarissimo Viro Pavlo Graseccio I.V.D., Argentorati, 1591.* – RMK III. 816. – VD16 ZV 22982.

helyezték előtérbe a szöveg megfogalmazása kapcsán, saját zsengeiknek nevezvén a szövegeket. Ma mégis inkább egy Voet által alaposan előkészített anyagot feltételezhetünk a szövegek végső változata mögött.

3.3. Azt gondolhatnánk, hogy abban az esetben, ha a vitairat magyarországi vonatkozású kérdéseket is tárgyal, akkor bizonyosak lehetünk a szöveg szerzősége felől. Mint azt fennebb Wilhelm Artner egyik munkájával kapcsolatban láttuk, a feltételezés néha megalapozottnak tekinthető. Hasonlóképpen a *respondens* szerzőségéből indulhatunk ki azon munka esetében is, amelyet 1661-ben az erdélyi szász származású, s később egy történeti munkájával híressé illetve hírhedté vált és fiatalon elhunyt jogot tanuló *peregrinus*, Laurentius Toppeltinus védett meg Altdorfban Ernest Cregel, a közjog és az *Institutiók ordinarius professora* elnöklete mellett.<sup>123</sup> A munka a római jog és az erdélyi szász *Statutumok*<sup>124</sup> joga közötti eltérések és egyezések bemutatását vállalta magára. Vizsgálataink szerint ebben az esetben joggal tarthatjuk a medgyesi ifjút a munka tényleges szerzőjének. Az egyes szám első személyű szóhasználat mellett ezt sugallja, hogy Toppeltinus több esetben közössége joggyakorlatára hivatkozik a szász jogkönyv szövege mellett.<sup>125</sup>

Ugyanakkor egy másik korabeli munka esetében már nem igazolható a téma és szerzőség közötti logikus összefüggés. 1651-ben a strassburgi jogi kar *primarius professora*, Johann Otto Tabor elnöklete alatt egy „iker-*disputatiót*” védett két *respondens*, a későbbi pozsonyi tanácsossá lett Johann Beigler, és egy felső-ausztriai diáktársa.<sup>126</sup> A szöveg tartalmi elemzése révén az volt megállapítható, hogy Tabor professzor – valószínűleg jelentős térítés ellenében – maga vette kezébe a magyar és a római jog összehasonlításának terhet, amit azonban csak nagyon szűk körben tudott megvalósítani. Az olvasónak az lehet a benyomása, hogy a meglehetősen konzervatív Tabor professzor jelentős mértékben rajta

hagyta keze nyomát a vizsgált *disputatiók*on. Ez abból is látszik, hogy különösen az első részben a Tabor által saját munkáiban előszeretettel alkalmazott *quattuor causae*-módszer és a *ramista dichotomia* szinte átsüt szövegen. Viszont azt is tapasztalhatjuk a szövegből, hogy Werbőczyt és Kithonichot „tudományos” teljesítményük miatt nem nézték ki a mérvadónak tekinthető jogtudósok saját köreiből, és könyvtáraikban megtalálhatók lehettek a magyar jogról információt adó alapmunkák is.<sup>127</sup>

A felvonultatott példák csak töredékes bepillantást engedhettek a korájú egyetemi vitairatok világába, csak néhány példán keresztül engedhettek bepillantást a kutatási lehetőségek tárházába. Mindenesetre bizonyosnak tekinthetjük, hogy azok a *peregrinusok*, akiknek neve fel-feltűnik egy-egy *disputatio-dissertatio* címlapján, alaposan elmélyülhettek a korabeli jogtudomány „tudományos” módszertanában, s ismereteik alkalmazása révén – későbbi életpályájuk során – vékonyabb vagy erősebb szálon fenntartották a hazai jogélet kapcsolatát az európai jogi tudományossággal.

123 *Differentiae Atque Convenientiae Juris Civilis Et Juris Municipalis Saxonum In Transsylvania Adspirante Numine Divino Praeside Nobilissimo, Consultissimo Atque Excellentissimo Viro Dn. Ernesto Cregel. J. U. D. Et Juris Publici Ac Institutionum Imperialium in Florentissima Academia Altdorffina Professore Ordinario, Ut Et Inclytae Reipublicae Noribergensis Consiliario Gravissimo, Fautore ac Praeceptore Aetatem Suscipiendo Placidae censurae Eruditorum subjectae a Laurentio Toppeltino Medieso Transylvano Avt. Et Resp. Ad d. 20. Martii Altdorphi Typis Georgi Hagen Universitatis Typographi (Anno Christi M D C LXI).* - RMK. III. 2135. - VD17 12:140832A.

124 Azonos időben megjelent latin, illetve német nyelvű kiadásai: *Statuta Ivrim Municipalem Saxonum in Transsylvania: Opera Matthiae Froni reuisa, locupletata et edita. Impressum in Inclyta Transylvaniae Corona. Cum gratia, et priuilegio decennali. 1583; Der Sachsen in Siebenbürgen Statuta: Oder eygen Landrecht. Durch Matthiam Fronium vbersehen, gemehret vnd mit Kön. Maiest. inn Polen gnad vnd Priuilegio in Druck gebracht. (Anno M.D.LXXXIII).*

125 A témával részletesebben foglalkozik P. Szabó Béla: *Differentiae és collatio – 17. századi munkák a római jog és a magyarországi jog(ok) összehasonlításáról.* In: Elek Balázs, Hágler Tamás, Tóth Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére.* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke (2014) 278-289.

126 *Collationis Juris Romani Et Hvngarici et práta Sub Moderamine Dn. Joh. Ottonis Taboris J.Cti Et In Inclyta Universitate Argentinensi Professoris Primarii &c. Publicae eruditorum censurae exposita, & propugnata. Studio & operá Johannis Beigleri, Posonio-Hungari Et Georgii Samuelis Hasenloffi Efferlingo Austrii. Argentorati, Typis Johannis Philippi Mülbli, Et Josiae Staedelii (Anno M. DC. LI).* - RMK. III. 1777., 6313. - VD17 7:655611E - VD17 12:184608W - VD17 1:020167M.